

”Etenkin julkisen sanan käyttäjien pitää puhua oikeaa Suomen kielioppia.”

Käsityksiä eri kielenkäyttäjryhmien kieltä koskevista rajoituksista Kielitoimiston yleiskielen seurantatalkoohavainnoissa

Pro gradu -tutkielma
Jemina Tukiainen
Helsingin yliopisto
Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto
Huhtikuu 2019

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty		Laitos – Institution – Department	
Humanistinen tiedekunta		Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto	
Tekijä – Författare – Author			
Jemina Tukiainen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title			
"Etenkin julkisen sanan käyttäjien pitää puhua oikeaa Suomen kielioppia." – Käsityksiä eri kielenkäyttäjryhmien kieltä koskevista rajoituksista Kielitoimiston yleiskielen seurantatalkoohavainnoissa			
Oppiaine – Läroämne – Subject			
suomen kieli			
Työn laji – Arbetets art – Level	Aika – Datum – Month and year	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages	
pro gradu	Huhtikuu 2019	61 s. + liitteet	
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tutkielma käsittelee erilaisten sosiaalisten kriteerien kautta rajattuihin kielenkäyttäjryhmiin kohdistuvia, kielenkäyttöä koskevia, käsityksiä ja asenteita. Tutkielmassa tarkastellaan, millaisin kriteerein erilaisia kielenkäyttäjryhmiä rajataan ja millaisia odotuksia eri ryhmien kielenkäytölle asetetaan. Tutkielma sijoittuu sociolingvistiikan alalle, tarkemmin rajaten sen kansanlingvistiiseen kenttään.</p> <p>Tutkielman aineistona on 300 Kotimaisten kielten keskuksen Kielitoimiston vuonna 2016 käynnistämistä yleiskielen seurantatalkoista kerättyä kommenttia. Analyysissa hyödynnetään kriittisen diskurssintutkimuksen näkökulmia: kommentteista tarkastellaan tapoja nimetä kielenkäyttäjryhmiä, kielenkäytön tapojen luonnehdintoja sekä ennen kaikkea sitä, millainen kielenkäyttö miltäkin ryhmältä koetaan neutraaliksi ja millainen tästä poikkeavaksi.</p> <p>Tutkimuksessa havaittiin, että yleisin tapa rajata kielenkäyttäjryhmiä on luokitella kielenkäyttäjjiä heidän ammattinsa tai yhteiskunnallisen asemansa perusteella. Lisäksi kielenkäyttäjjiä kategorisoidaan ikä- ja asuinpaikkaperustaisesti. Yksittäisistä kielenkäyttäjryhmistä eniten kommentoidaan toimittajien kielenkäyttöä, seuraavaksi kommentoiduimpia ovat nuoret, poliitikot, aikuiset sekä asiantuntijat ja korkeakoulutetut.</p> <p>Analyysin perusteella ammatin tai aseman mukaan luokiteltujen ryhmien norminvastainen kielenkäyttö koetaan pääosin negatiivisesti, kun taas ikään perustuvien ryhmien norminvastaiseen kielenkäyttöön suhtaudutaan pääosin neutraalisti. Vaikuttaisi siis siltä, että ammattiin tai yhteiskunnalliseen asemaan liitetään enemmän kielenkäyttöä koskevia odotuksia ja rajoituksia kuin ikään.</p> <p>Tutkimustulokset antavat viitteitä vastaajien kieli-ideologisista käsityksistä sekä niihin sekoituvista muista ideologioista. Tällaisten kielenkäyttäjryhmiin kohdistuvien kieliasteiden sekä niiden takana vaikuttavien yleisempien asenteiden risteämäkohtien syvempi tarkastelu jää odottamaan jatkotutkimusta.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords			
kansanlingvistiikka, kielenkäyttäjryhmät, kieli-ideologiat, kieliasteennetutkimus, yleiskieli			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuskysymykset	3
1.2 Tutkielman rakenne	4
2 KANSANLINGVISTIIKKA, KIELIASENTEET JA KIELENKÄYTTÄJÄRYHMÄT	5
2.1 Kansanlingvistinen tutkimus ja kieliasenteet	5
2.2 Kielenkäyttäjärühmät ja kielellinen variaatio	8
2.2.1 Ryhmittelyn teoriaa	8
2.2.2 Tutkimuskohteena kielenkäyttäjärühmät	9
2.3 Keskeisiä käsitteitä	11
2.3.1 Kieliasenteet ja -ideologiat	11
2.3.2 Normit	12
2.3.3 Kielen affektiivisuus	14
3 AINEISTO JA MENETELMÄ	17
3.1 Yleiskielen seurantatalkoot	17
3.2 Aineisto ja provokaatio	18
3.3 Menetelmä	21
3.3.1 Kriittinen diskurssintutkimus	21
3.3.2 Analyysin vaiheet	22
4 KIELENKÄYTTÄJÄT JA KIELENKÄYTTÖ: KETÄ KOSKEVAT RAJOITUKSET, KUKA SAA VAPAUKSIA?	27
4.1 Aineistossa esiintyvät kommenttityypit	27
4.2 Aineistossa esiintyvät kielenkäyttäjärühmät	31
4.3 Ammattiin ja asemaan perustuvat ryhmät	32
4.3.1 Toimittajat	33
4.3.2 Poliitikot, asiantuntijat ja korkeakoulutetut	39
4.4 Ikään perustuvat ryhmät	44
4.4.1 Nuoret	44
4.4.2 Aikuiset	46
5 LOPUKSI	49
5.1 Tulokset ja johtopäätökset	49
5.2 Tutkielman anti kieli-ideologiselle keskustelulle	53
LÄHTEET	56
LIITTEET	62

1 JOHDANTO

Kielentutkimuksen kentällä on jo kauan jaettu käsitys siitä, että etenkin maallikkokielenkäyttäjät tapaavat nähdä kielenkäytössä jaon oikeaan ja väärään, hyvään ja huonoon. Tällainen näkemys lienee yksi kieleen liittyviä käsityksiä vahvimmin hallinnut suomenkielisessä kieliyhteisössä (Paunonen 1996: 545). Paunonen (mp.) toteaa keskeisimpänä syynä tälle olevan 1800-luvun kielenohjailussa valta-asemaan päässyt kieliopillis-puristinen näkemys kielestä, joka Paunosen suomen kielen ohjailun myyttejä ja stereotypioita käsittelevän artikkelin (ma.) mukaan edelleen vaikuttaa suomenpuhujien kielikäsitteisiin.

Paunonen (1996: 544–545) viittaa artikkelissaan lehtien yleisönosastokirjoituksiin, joissa todetaan ”jopa äidinkielen opettajien”, ”maan johtajien” ja ”julkisen sanan esittäjien” käyttävän kieltämme ”normaalikielen” vastaisesti, väärin, kieltä turmellen. Vaikuttaisikin siltä, että hyvä–huono- ja oikea–väärä-jakojen (ks. myös Mäntynen 2003b) lisäksi kieliyhteisössä istuu tiukassa myös käsitys siitä, että osaa kielenkäyttäjistä koskee painavampi vastuu ”oikean” kielen käyttämiseen. Tämä jälkimmäinen havainto toimii käsillä olevan pro gradu -tutkielman innoittajana: kenellä on vastuu käyttää kieltä ”oikein”, kuka saa käyttää kieltä ”väärin”?

***

Kotimaisten kielten keskuksen (Kotus) Kielitoimisto aloitti maaliskuussa 2016 yleiskielen seurantatalkoot. Seurantatalkoisiin voi osallistua kuka tahansa lähettämällä sähköisen lomakkeen (ks. liite 1) kautta havaintojaan yleiskieliseksi tarkoitettussa kontekstissa käytetyistä kielenpiirteistä, jotka jostain syystä kiinnittävät havainnon tekijän huomiota tai tuntuvat yleiskielen vastaisilta. (Korhonen 2016; ks. myös liite 2.) Syyskuuhun 2018 mennessä Kielitoimistolle oli kertynyt toista tuhatta talkooviestiä, jotka sisälsivät yhteensä yli 2000 yksittäistä kielihavaintoa.

Suurin osa talkoohavainnoista sisältää itse kielihavainnon lisäksi lähettäjän ajatuksia kyseisen piirteen käytöstä tai kielestä ylipäättään. Osa viesteistä on sävyiltään neutraaleja, osa hyvinkin asenteellisia. Monet myös ottavat kantaa siihen, kuka tai millainen ihminen käyttää kieltä tietyllä tavalla ja toisaalta kenen *pitäisi* tai *ei pitäisi* tehdä niin. Erityisesti tällaiset kommentit ovat tarkastelun kohteena tässä tutkielmassa.

Kielenkäytön tapa herättää usein kuulijoissa erilaisia puhujaa koskevia miellelyhtymiä. Ihmisillä on taipumus yksinkertaistaa ja yleistää kielenkäytön ja puhujan välille muotoutuva miellelyhtymä siten, että kielellisestä piirteestä tulee jonkin sosiaalisen tai kulttuurisen ominaisuuden osoitin. Miellelyhtymästä tulee *indeksi*, itsestäänselvä totuus, jonka varaan rakennetaan

uusien mielleyhtymiä. (Irvine & Gal 2000: 37.) Puhutaan ensimmäisen ja toisen asteen indeksikaalisuudesta: ensimmäisen asteen indeksikaalisuudessa jokin kielenpiirre, esimerkiksi murteellinen ilmaus, liitetään alueellisen rajauksen perusteella tiettyyn ihmisjoukkoon, ja toisen asteen indeksikaalisuudessa ilmaus alkaa kantaa myös muita, ei-alueellisia merkityksiä (Mäntynen ym. 2012: 327; mp. viitattu myös Silverstein 1979)¹. Kielimuoto tai yksittäinen kielenpiirre voi siis kuulijan mielikuvissa toimia kokonaisen kielenkäyttäjärühmän indeksinä ja edelleen paljastaa seikkoja vaikkapa ryhmään kuuluvien henkilöiden mieltymyksistä, harrastuksista tai identiteetistä (Irvine & Gal 2000: 37).

Toisen asteen indeksikaalisuudessa indeksistä tulee oikeastaan *ikoni* – Irvine ja Gal (2000) puhuvat ikonisaatioprosessista (*iconization*). Prosessissa ihmisryhmälle oletetaan synnynäisiä tai luontaisia piirteitä, joita kielen piirre, ikoni, kuvaa. Tietynlainen tapa käyttää kieltä alkaa leimata henkilön automaattisesti jonkinlaiseen sosiaaliseen muottiin.

Tässä pro gradu -työssä tarkastelen sitä, toimiiko Irvinen ja Galin ikonisaatioprosessi ikään kuin ”takaperin”: vaatiiko tai edellyttääkö tietty sosiaalinen muotti (esimerkiksi koulutus, ammatti tai ikä) tutkielman informanttien mielestä tietynlaista kielenkäytön tapaa? Aineistonani käytän yleiskielen seurantatalkoisiin tulleita viestejä, joten tarkastelen kielenkäyttäjryhmiin ja niiden kielenkäyttöön liittyvää kommentointia nimenomaan yleiskielen näkökulmasta: kenen tulee vastaajien näkemysten mukaan noudattaa yleiskielen normeja, kuka saa käyttää kieltä vapaammin?

Pohjimmiltaan tutkimukseni liittyy kieliasteisiin ja -ideologioihin, jotka puolestaan kytkeytyvät moniin, merkittäviinkin, yhteiskunnallisiin ilmiöihin (ks. esim. Mäntynen ym. 2012). Yksi tätä tutkielmaa motivoiva ilmiö on niin sanottu *kuplautuminen*. Kuplautumisella viitataan sekä verkkoympäristöissä hakukoneoptimoinnin myötä räätälöityvien verkkosisältöjen synnyttämiin informaatiokupliin että verkon ulkopuolisiin ”kupliin”, joissa samalla tavalla esimerkiksi poliittisesti ajattelevat ihmiset kerääntyvät näkemyksineen yhteen ja vieraantuvat muista ajattelumaailmoista (ks. esim. Klemettinen 2015). Ajattelen, että tällainen tutkielmani kaltainen kielenkäyttäjiin ja -käyttäjryhmiin keskittyvä kieli-ideologinen tutkimus voi tarjota tietoa siitä, millainen on kielen rooli yhteiskunnan eri kuplien ja siten myös polarisaation rakentumisessa. Tutkielmani yhtenä lähtökohtana on, että yhteiskuntaa jakavat halkeamat työntyvät myös kieltä koskevaan keskusteluun.

---

¹ Mäntynen ym. (2012: 327) nostavat esimerkiksi *mää*-pronominin, joka ensimmäisen asteen indeksikaalisuudessa usein liitetään tamperelaisiin ja toisen asteen indeksikaalisuudessa saatetaan liittää esimerkiksi jääkiekon kannattamiseen. Kuullessaan jonkun käyttävän sanaa *mää* kuulija siis voisi automaattisesti olettaa ilmausta käyttävän henkilön olevan Tampereelta ja kannattavan jääkiekkoa.

1.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaisia näkemyksiä yleiskielitalkoisiin vastanneilla on erilaisten kielenkäyttäjärühmien käyttämän kielen normeista ja rajoituksista. Tavoitteen saavuttakseni pyrin työssäni vastaamaan kahteen tutkimuskysymykseen. Ensimmäinen niistä kuuluu näin:

1. Millaisia kielenkäyttäjryhmiä yleiskielen seurantatalkoohavainnoissa luodaan?

Ensimmäinen tutkimuskysymys ei yksinään vastaa työn pääasialliseen tavoitteeseen, mutta se on olennainen, jotta varsinaista tutkimusongelmaa voidaan lähteä ratkaisemaan. Ennen eri ryhmien kielenkäyttöä koskevien rajoitusten tarkastelemista on selvitettävä, millaisia ryhmiä vastaajat ylipäätään luovat ja nostavat esiin kommentissaan. Tarkastelen työssäni, millaisin sosiaalisin perustein kielenkäyttäjiä luokitellaan ryhmiin, ja pohdin syitä sille, miksi joidenkin ryhmien kieli kerää enemmän kommentointia kuin toisten. Ryhmien tarkastelun ohella esittelen myös muuta kielenkäyttäjryhmiä koskevaa tutkimusta ja peilaan omasta aineistostani tekemiäni havaintoja niissä saatuihin tuloksiin.

Toinen, työni kannalta keskeisempi tutkimuskysymys on seuraava:

2. Millaisia odotuksia (normeja, rajoituksia, velvollisuuksia tai vapauksia) vastaajat asettavat eri kielenkäyttäjryhmien kielenkäytölle?

Työni ensisijaisena tavoitteena on saada selville, onko eri kriteerein luokiteltuja kielenkäyttäjryhmiä koskevissa kommentissa eroja sen suhteen, millaisia normeja, vapauksia ja rajoituksia vastaajat asettavat ryhmien kielenkäytölle. Tutkielmassani pyrin selvittämään, sitovatko yleiskielen normit vastaajien mielestä kaikkia ryhmiä tasapuolisesti. Hypoteesinani on, että joillekin ryhmille asetetaan tiukempia rajoituksia ja velvollisuuksia koskien kielenkäyttöä ja joidenkin ryhmien on vastaajien näkemysten mukaan sallitumpaa käyttää kieltä vapaammin. Sen lisäksi, että pyrin tutkielmassani löytämään näitä eroja eri kielenkäyttäjryhmien kieltä koskevista käsityksistä, on tavoitteenani tarkastella, miten käsityksiä perustellaan.

1.2 Tutkielman rakenne

Tutkielman aluksi esittelen tutkimuksen teoreettista viitekehystä. Työni sijoittuu sosiolingvistiikan alan kansanlingvistiseen kenttään, jossa tehtyä tutkimusta esittelen luvussa 2. Tämän jälkeen syvennyn tarkemmin kansanlingvistiikassa tehtyihin kielenkäyttäjärühmiä tarkasteleviin tutkimuksiin sekä niissä saatuihin tuloksiin. Luvun 2 lopuksi nimeän ja esittelen vielä muutamia tutkielmani kannalta olennaisia käsitteitä, joista keskeisimpiä ovat *kieliasenteet* ja *-ideologiat*, *normit* sekä *kielen affektiivisuus*.

Tutkielman aineistoa ja tutkimusmenetelmää esittelen luvussa 3. Kuten johdantoluvun alussa totean, käytän tämän työn aineistona Kielitoimiston yleiskielen seurantatalkoohavaintoja. Luvun 3 aluksi kuvaan tarkemmin seurantatalkoita sekä niistä kerättyä dataa. Pohdin kieliasennetutkimukseen liittyviä erityispiirteitä, kuten tutkimuskohteen herkkyyttä tutkijan provokaatiolle, ja tarkastelen omaa aineistoani näiden pohdintojen valossa. Menetelmäosiossa kuvaan yleisemmin kriittistä diskurssintutkimusta tutkimusmenetelmänä, minkä jälkeen pyrin selostamaan oman aineistoanalyysini etenemistä vaihe vaiheelta sekä selittämään analysoinnin yhteydessä tekemiäni ratkaisuja.

Analyysiluvussa 4 tarkastelen aluksi yleisemmin aineistoni kommenttityyppettä, kommentteista nousevia kielenkäyttäjärühmiä sekä niiden taustalla olevia luokittelukriteerejä. Varsinainen analyysi jakautuu tämän luokittelun perusteella kahteen päälukuun, 4.3 sekä 4.4, joissa käsittelen tarkemmin yhteensä viittä eniten kommentoitua kielenkäyttäjärühmää. Tuloksia havainnollistan taulukoin ja sektoridiagrammein ja kommenttien analyysistä nousevien havaintojeni tukena esitän katkelmia aineistosta poimituista esimerkkikommenteista.

Tutkielmani lopuksi luvussa 5 kokoa analyysistä saatuja tuloksia ja heijastelen niitä muissa kielenkäyttäjärühmiä koskevissa tutkimuksissa tehtyihin havaintoihin. Lisäksi tavoitteenani on tutkimustulosteni valossa ottaa osaa ja arvioida tutkimuksen tuomia näkökulmia kieli-ideologiseen keskusteluun.

2 KANSANLINGVISTIikka, KIELIASENTEET JA KIELENKÄYTTÄJÄRYHMÄT

Tutkimukseni on luonteeltaan sosiolingvistinen. Tarkemmin rajaten tutkimukseni voidaan katsoa edustavan sosiolingvistiikan kansanlingvististä haaraa. Kansanlingvistisen tutkimuksen kohteena ovat ei-lingvistien eli maallikoiden kieltä koskevat näkemykset, havainnot ja asenteet (Tieteen termipankki: *kansanlingvistinen tutkimus*, viitattu 21.4.2019). Tässä tutkielmani teoreettista viitekehystä valottavassa luvussa esittelen aluksi kansanlingvistisen tutkimuksen pääperiaatteita sekä fennistiikassa tehtyä kansanlingvististä tutkimusta. Tarkastelen myös kansanlingvistiikan suhdetta kieliasteiden tutkimukseen, jonka raameihin tutkimukseni niin ikään istuu. Toisessa alaluvussa esittelen kielenkäyttäjryhmiin ja kielelliseen variaatioon keskittyvää tutkimusta sekä joitakin niissä tehtyjä havaintoja. Nämä ovat olennaisesti yhteydessä omaan, kielenkäyttäjryhmiä käsittelevään, tutkimukseeni sekä toimivat työni lopussa tekemiäni yhteenvetojen keskeisinä heijastimina. Kolmannessa alaluvussa avaatan *kieli-ideologian* ja *-asenteen* käsitteet, erittelen määritelmiä erilaisille kielen *normeille* sekä tarkastelen, mitä tarkoitetaan *kielen affektiivisuudella*. Nämä käsitteet ovat tekemäni analyysin kannalta keskeisiä.

2.1 Kansanlingvistinen tutkimus ja kieliasteet

Keskeinen ero kansanlingvistiikassa ja perinteisessä kielentutkimuksessa on se, että jälkimmäinen keskittyy ennen kaikkea kielen variaation tarkasteluun. Kansanlingvistisen tradition avulla päästään tutkimaan syvemmin kieliyhteisössä kyteviä jännitteitä, asenteita ja näkemyksiä kielestä. Vaattovaara ja Soininen-Stojanov (2006: 224–225) näkevät, että variaation tutkimuksen ja kansanlingvistisen lähestymistavan voidaan ajatella suhteutuvan toisiinsa siten, että variaation tarkasteleminen on ikään kuin lopputuloksen tarkastelua, asenteiden ja mieltymysten tarkastelu keskittyy puolestaan prosessiin.

Kansanlingvistiikan johtohahmona on pidetty (esim. Vaattovaaran ja Soininen-Stojanovin 2006: 224 mukaan) Dennis R. Prestonia. Preston on kirjoittanut useita kansanlingvistisiä teoksia 1900-luvun lopulla (ks. esim. Preston 1989). Preston on myös ottanut 1980-luvulla käyttöön kansanlingvistiikkaa edeltävän *kansandialektologian* (*perceptual dialectology*) käsitteen, jolla viitataan ei-lingvistien murteita koskevien havaintojen tutkimukseen (Palander 2001: 147). Maallikkojen murrekäsityksiä on kuitenkin tutkittu jo paljon aikaisemmin, Palanderin (mp.) mukaan ainakin 1940-luvulta lähtien.

Sittemmin 1900-luvun lopussa kansandialektologinen tutkimusote on laajentunut kansanlingvistiseksi: mukaan on tullut laajemmin ei-lingvistien kieltä koskeviin alueellisiin ja sosiaalisiin eroihin sekä kielen oppimiseen liittyviä käsityksiä (Palander 2001: 149). Eräänlainen kansanlingvistiikan uranuurtajateos on esimerkiksi Niedzielskin ja Prestonin *Folk linguistics* (2000) – Niedzielski ja Preston tosin huomauttavat (mts. 2–3), että tilausta tällaiselle tutkimukselle on ollut jo huomattavasti vuosituhannen vaihdetta varhemmin. Palander (2001: 150) toteaaakin, että kieliaseenteet kiinnostivat sosiolingvistejä jossain määrin jo 1960–1970-luvuilla, mutta vasta kansanlingvistiikan myötä aiheeseen on todella syvennytty ja tutkimusmetodeja kehitetty. Esimerkiksi suorat asennekyselyt ovat jalostuneet maallikoiden kieltä koskevien havaintojen tutkimiseen (mp.)

Fennistiikkaan käsite *kansanlingvistiikka* yhdessä *kansandialektologian* kanssa rantautui 2000-luvun alussa, kun Palander (2001) kirjoitti Virittäjään arvion Prestonin teoksista. Käytännössä kotimaiset kansanlingvistiset tutkimukset ovat kaikki varsin tuoreita (ks. esim. Vaattovaara 2009; Nupponen 2011; Mielikäinen & Palander 2014; Saviniemi 2015). Kaiken kaikkiaan suomalaista kansanlingvististä tutkimusta on tehty verrattain vähän, ja se on keskittynyt tyypillisesti kansandialektologisiin tutkimuksiin (Saviniemi 2015: 54, 92). Maallikkojen murrekäsityksiä ja -asenteita on tutkinut esimerkiksi Nupponen, joka väitöskirjassaan (2011) tarkastelee pohjoissavolaisten käsityksiä savolaismurteista. Mielikäinen ja Palander (2014) ovat puolestaan tarkastelleet tutkimushankkeessaan murteita koskevaa metakieltä.

Jo Prestonin tutkimuksista lähtien tavoitteena on ollut selvittää murrekäsitysten ja -asenteiden ohella myös yleiskielen asemaa koskevia käsityksiä (Palander 2001: 149). Kansandialektologisesta perinteestä poiketen tämä tutkielma keskittyykin maallikoiden yleiskieltä koskeviin kieliaseenteisiin, jollaista ei Saviniemen (2015: 25) mukaan ole juurikaan tehty. Poikkeuksena tästä on Saviniemen oma väitöskirja (mt.), jossa hän on tutkinut toimitushenkilökunnan kielenhuoltotietoja ja -käytäntöjä.

Muita kansanlingvistisiä kieliassenetutkimuksia edustaa esimerkiksi Vaattovaaran pello-laisnuorten käsityksiä Tornionlaaksosta kielialueena käsittelevä väitöskirja (2009). Kielestä puhumisen retorisia keinoja on tutkinut esimerkiksi Mäntynen, jonka väitöskirjan (2003a) ongelmanasettelua Saviniemi (2015: 94) kuvaa ”jossakin määrin kansanlingvistiseksi”². Pro gradu -tasoisia kansanlingvistisiä kieliassenetutkimuksia ovat esimerkiksi Keisun (2014) ja Koistisen

---

² Vaikka Mäntynen väitöskirjassaan käsittelee fennistien, siis ei-maallikoiden, käyttämää kieltä ja kielen normeja koskevia asenteita, huomauttaa Mäntynen (mts. 174) asiantuntijoiden itse asiassa keskustelevan kielen normeista hyvin samankaltaisin ilmauksin kuin maallikoiden. Kuitenkin Mäntynen analyysin ensisijaisena kohteena ovat tekstit ja tekstien piirteet, eivät kieltä koskevat käsitykset tai asenteet, joten sen ei sellaisenaan voida katsoa edustavan kansanlingvististä perinnettä.

(2018) tutkielmat: Keisu on tutkinut verkkokeskustelijoiden käsityksiä kielen muutoksesta, Koistinen sanojen ja sanontojen ärsyttävyyden takana vallitsevia kieli-ideologioita sekä niihin liitettyjä sosiaalisia merkityksiä informantteinaan asennekyselyn vastaajat.

Kansanlingvistinen suuntaus voidaan siis nähdä osana ”sosiolingvistiikan kolmatta aaltoa”, jossa tutkimuksen fokuksessa ovat silkan kielisysteemin sijaan lingvistiikan ilmiöihin kytkeytyvät sosiaaliset merkitykset (Vaattovaara & Halonen 2015: 47). Vaattovaara ja Soininen-Stojanov (2006: 225) toteavat kansanlingvistiikan avaavan uudenlaisia näkökulmia myös kielen muutoksen ymmärtämiseen ja ennustamiseen. Aluksi kansanlingvistiikkaa ei pidetty kielitieteen kentällä kovinkaan vakavasti otettavana tutkimussuuntauksena (Palander 2001: 151). Syynä tähän lienee sen jokseenkin soveltava ja monitieteinenkin luonne: Preston (1989: xi–xii) kuvaa kansanlingvistiikkaa esimerkiksi etnografiaa, sosiolingvistiikkaa ja sosiaalipsykologiaa yhdisteleväksi tieteenalaksi. Nykyisin kansanlingvistisen lähestymistavan tärkeys kuitenkin tunnustetaan ja tunnustetaan: kuten Vaattovaara ja Soininen-Stojanov (2006: 224–225) toteavat, pelkkää variaatiota tarkastelemalla kokonaiskuva kieliyhteisöstä ja kielestä ei hahmotu.

Vaikka tutkielmani aineiston, Kielitoimiston yleiskielen seurantatalkoiden talkooviestien, lähettäjiä taustoja ei ole selvitetty, voidaan nähdäkseni tästä huolimatta suurin osa vastaajista luokitella maallikoiksi. Ensinnäkin Kielitoimiston laatimissa seurantatalkoita koskeissa informaatioteksteissä kehoitetaan esimerkiksi ”kaikkia kielenkäyttäjiä” ja ”yleisöä” osallistumaan talkoisiin (Kotus.fi: *Yleiskielen seuranta*, viitattu 12.11.2018), joista etenkin jälkimmäisen tulkitsen viittaavan nimenomaan maallikoihin. Toisekseen itse talkoohavaintoviestien sisältö viittaa tulkintani mukaan siihen, että suurin osa vastaajista on ei-lingvistejä: esimerkiksi kieltä koskeissa havainnoissa ei useinkaan käytetä erityisen eksaktia termistöä tai viitata kielentutkimuksessa perinteisesti vallitseviin käsityksiin. Ja olipa vastaajien todellinen tausta mikä hyvänsä, on yleiskielitalkookonteksti rakennettu joka tapauksessa siten, että siihen osallistuvat asettuvat kieltä kommentoidessaan maallikkoasemaan. Kansanlingvistinen viitekehys myös sopii tutkielmani aineistoon sosiaalipsykologisen kieliassennetutkimuksen traditiota paremmin, sillä siinä missä jälkimmäisen pyrkimyksenä on avata tiedostamattomia prosesseja ja niin sanottuja *todellisia asenteita*, tutkii kansanlingvistiikka ennemminkin avoimia kieltä koskevia kommentteja ja reaktioita diskurssianalyttisestä lähtökohdasta (Saviniemi 2015: 97).

2.2 Kielenkäyttäjärühmät ja kielellinen variaatio

2.2.1 Ryhmittelyn teoriaa

Kun käytämme kieltä, annamme meitä ympäröiville asioille nimiä. Asioiden nimeäminen on erottamaton osa kielenkäyttöä – Pietikäisen ja Mäntynen (2009: 61) mukaan kieltä ei oikeastaan voi edes käyttää niin, etteikö samalla tulisi nimenneeksi jotakin. Nimeämisen luonnollisena osaluueena on asioiden luokittelu eli kategorisointi: kielenkäytön avulla ihminen jäsentää maailmaa asettamalla nimeämiään asioita ryhmiin ja hierarkioihin (mp.; Jokinen, Juhila & Suoninen 2012: 9–10). (Ks. tarkemmin nimeämisestä ja luokittelusta diskursiivisena vallankäyttönä luku 3.3.1.)

Se, millaisiksi kategoriat muodostuvat, riippuu aina kielenkäyttäjän omasta näkökulmasta (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 71). Jokinen, Juhila ja Suoninen (2012: 55) puhuvat *itsekategorisaatiosta* ja *toisten kategorisaatiosta*. Kategorioita käsittelevän tutkijan on oltava tietoinen, kummasta hänen työssään on kyse: annetaanko tilaa asianosaisten vai heitä määrittelevien äänille (mts. 56)? Tässä tutkielmassa kyse on jälkimmäisestä: tarkastelemissani kommentteissa puhuja lähes poikkeuksetta jättää itsensä määrittelemänsä kielenkäyttäjärühmän ulkopuolelle ja tarkastelee sen kielenkäyttöä ulkopuolisen silmin.

Kategorisoinnissa luodulle ryhmälle oletetaan jollain lailla kulttuurisesti sidonnaisia ja kategorioita täsmentäviä määreitä ja ominaisuuksia. Tyypillisesti nämä erilaiset toiminnot liitetään kategorioihin automaattisesti ilman, että niitä edes välttämättä sanotaan ääneen. (Jokinen, Juhila & Suoninen 2012: 60–61.) Jokinen, Juhila ja Suoninen (mp.) ovat luetelleet erilaisia määreityyppejä, joista tämän tutkielman kannalta olennaisia ovat *toiminnot* (”Joku käyttää kieltä tavalla X.”), *velvollisuudet* (”Jonkun tulee käyttää kieltä tavalla X.”), *tiedot* ja *kompetenssit* (”Joku tietää asiasta X jotain/toimii ammatissa tai asemassa Y, jolloin hän osaa/ei osaa käyttää kieltä tavalla Z.”). Kiinnostavaa tutkielmani puitteissa on pohtia, missä määrin aineistoni vastaajat olettavat näiden määreiden olevan kielenkäyttäjille *luonnollisia ominaisuuksia*, joka niin ikään on yksi Jokisen, Juhilan ja Suonisen (mp.) määreistä.

Ihmisten kategorisointi kielenkäyttäjärühmiin ei ole vain kielitieteellinen kysymys, vaan kurottautuu laajemmin humanistis-yhteiskuntatieteelliselle kentälle (Jokinen, Juhila & Suoninen 2012: 10). Kategorisoinnissa käytetään apuna muita alueellisia tai sosiaalisia seikkoja sekä etenkin niihin liittyviä mielikuvia. Kun kielellinen rakenne liitetään näihin piirteisiin, toimitaan kieli-ideologioiden piirissä: kieli-ideologiat ovat niitä voimia, jotka yhtäältä rakentavat

ja toisaalta ylläpitävät kielenkäytön tavan ja sosiaalisen luokittelun yhteyttä (Mäntynen ym. 2012: 327).

2.2.2 Tutkimuskohteena kielenkäyttäjryhmät

Tässä tutkielmassa tutkimuskohteena ovat käsitykset eri ryhmien kielenkäyttöä koskevista rajoituksista ja vapauksista. Tarkemmin ottaen näkökulmana on yleiskielen käyttöä koskevat odotukset. Tutkielmassani analysoin ja vertailen näitä odotuksia: millaisia ryhmiä kommenteista nousee esiin, millaisille ryhmille asetetaan tiukempia ja millaisille kevyempiä odotuksia yleiskielen käytön suhteen? Täysin tällaista tutkimusasetelmaa ei fennistiikassa ilmeisesti ole aiemmin hyödynnetty, mutta muunlaisia tutkimuksia eri kielenkäyttäjryhmistä ja niiden kielenkäytöstä on toki suomalaisen sosiolingvistiikan kentällä tehty. Tässä alaluvussa esittelen tutkimuksissa esiin nousseita kielenkäyttäjryhmäkatteorioita sekä havaintoja niiden kieltä koskevasta kommentoinnista.

Yksi fennistiikassa paljon tutkittu kielenkäyttäjryhmä on pääkaupunkiseudulla asuvat kielenkäyttäjät (ks. esim. Sorjonen ym. 2015a; Juusela & Nisula 2006). Kiinnostus pääkaupunkiseudulla käytettyä kieltä kohtaan on varsin uusi ilmiö, joka liittyy yhteiskunnalliseen murrokseen, maassa- ja maastamuuttoon, sekä näihin liittyvään tutkimusparadigman muutokseen (Sorjonen ym. 2015b: 11–12). Kansainväliseksi innoittajaksi kaupungeissa käytetyn kielen tutkimukselle on nimetty William Labovin (1966) tutkimukset New Yorkin puhekielestä, joissa selvitettiin kielenulkoisten sosiaalisten seikkojen (ikä, sosioekonominen tausta, sukupuoli jne.) yhteyttä haastattelupuheen kielenpiirteisiin. Tutkimusten metodiikkaa on omaksuttu suomalaiseen sosiolingvistiseen tutkimukseen, jossa erityisesti huomiota on kiinnitetty alueelliseen variaatioon sekä kielenkäyttäjien ikään ja sukupuoleen. (Sorjonen ym. 2015b: 12.)

Esimerkki pääkaupunkiseudulla asuvien kieltä koskevasta tutkimuksesta on Vaattovaaran ja Soininen-Stojanovin vuonna 2006 julkaistu artikkeli 18–24-vuotiaiden pääkaupunkiseutulaisnuorten kielellisistä asenteista. Tutkimuksessa informantit kuvasivat pääkaupunkiseudulla puhuttua kieltä ”kovaksi”, ”röyhkeäksi” ja ”pinnalliseksi” (mas. 240). Vastaavia kuvauksia pääkaupungilla käytetystä, erityisesti nuorten helsinkiläisnaisten, kielestä ilmeni myös Vaattovaaran ja Halosen ”stadiässä” koskevassa artikkelissa (2015: 53). Hiidenmaa (2003: 17) toteaa, että ylipäättään suomalaisessa keskustelussa lähes kaikki ilmiöt arvotetaan maaseudulla jollain lailla ”turmeltumattommiksi” kuin kaupungeissa – tämä näyttäisi siis koskevan myös kieltä.

Sen lisäksi, että Vaattovaaran ja Soininen-Stojanovin tutkimus (2006) itsessään lähtee liikkeelle kielenkäyttäjryhmän rajaamisesta alueellisen kriteerin perusteella, nostivat

tutkimuksen informantit esille useita erilaisin kriteerein rajattuja kielenkäyttäjryhmiä. Pääkaupunkiseudulla asuvat nuoret kommentoivat Vaattovaaran ja Soininen-Stojanovin artikkelissa esimerkiksi eri alueilla asuvien ryhmien kielenkäyttöä: nuoret kertoivat esimerkiksi Turun ja Savon murteiden sekä ”liiallisen Stadin slangin” kuulostavan heidän mielestään ärsyttävältä (mas. 241).

Asuinpaikan lisäksi Vaattovaaran ja Soininen-Stojanovin (2006) tutkimuksessa nuoret luokittelivat kielenkäyttäjää myös sosiaalisten erojen perusteella. Turtiaisen ja Kauppisen helsinkiläisnuorten käsityksiä hyvinvoinnista ja syrjäytymisestä tarkastelevassa tutkimuksessa (2004: 125) ilmenee, että nuoret mielikuvissaan kytkevät asuinalueen perhetaustaan ja koulutukseen. Vaattovaaran ja Soininen-Stojanovin havainnon mukaan tämä sama kytkös ulottuu myös kielenkäyttöön: tutkimuksessa nuoret esimerkiksi liittivät kiroilun tietyillä alueilla asuviin ”ongelmanuoriin” (mas. 243) ja toisaalta kommentoivat joidenkin heitä ärsyttävien piirteiden liittyvän ”yläluokkaisuuteen” tai ”omakotitaloalueella asuvaan keskiluokkaan” (mas. 242).

Muita paljon kommentteja keränneitä kielenkäyttäjryhmiä Vaattovaaran ja Soininen-Stojanovin tutkimuksessa (2006) ovat muualta Suomesta pääkaupunkiseudulle muuttaneet sekä suomenruotsalaiset. Sen sijaan maahanmuuttajien kieltä kommentoitiin tutkimuksessa verrattain vähän. (Mas. 244.) Maahanmuuttajia kielenkäyttäjryhmänä on tutkinut Heini Lehtonen (2004; 2006). Asenteita maahanmuuttajien käyttämää suomen kieltä kohtaan on puolestaan tarkastellut esimerkiksi Heidi Niemelä pro gradu -tutkielmassaan (2016), jossa informantteina olivat oululaisopiskelijat.

Vaattovaaran ja Halosen (2015) ”stadilaista ässää” koskevassa tutkimuksessa tietynlainen s:n variantti miellettiin helsinkiläisten, ja vielä tarkemmin rajaten nimenomaan nuorten helsinkiläisnaisten, puheen piirteeksi³. Pääkaupunki- ja naisdiskurssien lisäksi Vaattovaara ja Halonen (mas. 72–24) ovat havainneet stadiässä taustalla vaikuttavan myös niin sanotun homodiskurssin: myös homoseksuaaleja käsitellään yhtenäisenä, tiettyjä mielikuvia herättävänä ryhmänä. Näihin mielikuviin näyttäisi sisältyvän myös käsityksiä homoseksuaalien kielenkäytöstä (mas. 74). Homoseksuaalista miestä kielellisenä stereotyyppiana ja identiteettinä on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan Surkka (2016), jonka haastatteluissa homomiesten kielenkäyttöön liitettiin samankaltaisia piirteitä kuin feminiiniseen, helsinkiläiseen ja nuorten kieleen (mas. 95).

---

³ Vaattovaara ja Halonen kuitenkin toteavat, että foneettisesti poikkeavaa s:ää ei helsinkiläisten puheesta ole tutkimuksissa havaittu. Kyseessä onkin itse asiassa eräänlainen ideologinen konstruktio, jossa kenties muut pääkaupunkiseutua koskevat käsitykset tai asenteet ikään kuin projisoituvat kieltä koskevaan keskusteluun. (Mas. 41.) Stadiässä vaikuttaisi olevan eräs fennistisen kansanlingvistiikan jumiutuneimpia myyttejä – havaintoja sitä koskevasta keskustelusta on 60-luvulta asti (mas. 45, 48).

Paunonen (1996: 551) viittaa artikkelissaan Suomessa 1970–1980-lukujen vaihteessa toteutettuun Puhesuomen murroksen tutkimukseen, jossa muun muassa selvitettiin kielellisiä asenteita. Tutkimuksessa kysymykseen siitä, missä yhteydessä tulee puhua kirjakieltä, lähes 80 % haastateltavista vastasi odottavansa kirjakielen käyttöä tietyissä tilanteissa tai tietyissä ammateissa työskenteleviltä henkilöiltä. Tällaisia ammatteja olivat esimerkiksi opettajan ja tasavallan presidentin ammatit. (Mp.) Ammattiin perustuvaa kielenkäyttäjärühmän rajausta on fennistiikassa käyttänyt Saviniemi sekä paikallislehtien henkilökunnan kielenhuoltotietoja ja -asenteita käsittelevässä pro gradu -työssään (2003) että toimittajien kielenhuoltoon koskevia asenteita tarkastelevassa väitöstutkimuksessaan (2015). Myös Leinonen on pro gradu -tutkielmassaan (2005) rajannut informanttinsa ammattiperustaisesti tutkiessaan opiskelijoiden ja toimistotyöntekijöiden kielenhuoltoasenteita.

2.3 Keskeisiä käsitteitä

2.3.1 Kieliasenteet ja -ideologiat

Olen edellä kuvannut kansanlingvistiikan kentällä tehtyjä kieltä koskevia näkemyksiä ja asenteita koskevia tutkimuksia. Lisäksi olen esittänyt, että myös tämä tutkielma keskittyy kieliasenteiden tarkasteluun ja kytkeytyy sen myötä myös kieli-ideologiseen keskusteluun. Näin ollen tarpeen on vielä täsmentää, mitä kieliasenteilla ja kieli-ideologioilla oikeastaan tarkoitetaan.

Kalaja (1999: 47) määrittelee *kieliasenteet* positiivisen ja negatiivisen välisellä jatkumolla liikkuviksi reaktioiksi, joita erilaiset kielelliset ärsykkeet (kuten eri kielet, murteet tai yksittäiset kielelliset ilmaukset) laukaisevat. Sen sijaan *kieli-ideologiat* ovat eräänlainen kieliasenteiden kattokäsite: erilaiset näkemykset kielestä ja kieliasenteet pohjautuvat kieli-ideologioihin, jotka viittaavat edelleen näitä laajempiin aatejärjestelmiin (ks. esim. Saviniemi 2015: 29, 32). Kieli-ideologioihin järjestyvät yksilön tai kieliyhteisön kielelliset asenteet ja arvotukset sekä käsitykset kieltä koskevista normeista ja konventioista.

Kuten kaikki muunkin tyyppiset ideologiat ja aatejärjestelmät, myös kieli-ideologiat ovat tyypillisesti piilotettuja, kieliyhteisön ja kielenkäyttäjien sisään rakentuneita skeemoja. Kieli-ideologiat tulevat näkyviksi erilaisissa kieltä koskevissa keskusteluissa – tavallisesti silloin, kun syntyy esimerkiksi jonkinlainen kielen normeja koskeva ristiriita (Saviniemi 2015: 33). Kieli-ideologioiden tutkimuksessa ensisijaiseksi tutkimuskohteeksi voidaankin ajatella itse ideologioiden sijaan kielinäkemykset tai -asenteet.

Omassa tutkielmassani tavoitteenani on johtaa tekemästani analyysistä nousevaa pohdintaa edelleen kohti kieli-ideologista keskustelua. Tämä ei Mäntysen ym. (2012: 336) mukaan ole kansanlingvistiikassa kovinkaan tyypillistä: tavallisesti fokus kansanlingvistisessä tutkimuksessa on sosiolingvistiikan kieli-asenne- ja -ideologiatutkimuksia suppeampi. Ei-lingvistien näkemyksiä ja asenteita kyllä tarkastellaan, mutta tutkimustuloksia ei yhdistetä laajemmin kieli-ideologiseen diskurssiin. Kielikäsitteitä ja -asenteita koskevalle kansanlingvistiselle tutkimukselle olisi kuitenkin tarvetta esimerkiksi kielenhuoltotyön tueksi: useat kielentutkijat ovat sitä mieltä, että kielenhuoltajien olisi hyvä olla tietoisia maallikoiden varsinaisen kielenkäytön lisäksi heidän kieltä koskevista näkemyksistään. Esimerkiksi Cameron (1995: 236) toteaa, että kielentutkijoiden ei missään tapauksessa tulisi vetäytyä Paunosen (1996) kuvaamasta, maallikoille tyypillisestä, kielikeskustelusta, jossa kieltä arvioidaan oikea–väärä- ja hyvä–huono-akseleilla; Cameron (mp.) päinvastoin kehottaa kielen asiantuntijoita sukeltamaan keskusteluun mukaan, selvittämään, mistä asenteet johtuvat ja pyrkimään muuttamaan käsityksiä yhdessä maallikkokielenkäyttäjien kanssa. (Ks. myös esim. Saviniemi 2015: 105.)

2.3.2 Normit

Tämän pro gradu -työn tavoitteena on päästä käsiksi ihmisten käsityksiin siitä, millaisia ovat erilaisia kielenkäyttäjryhmiä koskevat kielenkäytön normit. Hypoteesina tälle tutkimukselle on, että joillekin sosiaalisten seikkojen perusteella luokitelluille kielenkäyttäjryhmille mielletään tiukempia kielenkäyttöä koskevia ”vaatimuksia”, kun taas toisten kielenkäytön katsotaan voivan olla vapaampaa.

Jotta voidaan tarkastella kielenkäyttöä koskevia normeja, on kuitenkin tarpeen ensin määrittellä *normin* käsite. Kieltä koskettavat monenlaiset säännöt ja ohjeet, ja kuten useat muutkin kielentutkimuksen termit, myös *normi* voi siis viitata useammanlaisiin tarkoituksiin.

Mäntynen (1996: 504) vertaa lingvististä normin käsitettä sosiologian *normiin* ja *normilauseeseen*. Sosiologiassa normilla tarkoitetaan jotakin sosiaalista toimintamallia tai sääntöä ja normilauseella normia kielellisesti eksplikoituna. Normilause voisi siis olla vaikkapa *Aamulla on kohteliasta toivottaa hyvää huomenta*, ja itse normi tuon toteamuksen konkreettinen merkitys. (Mp.:n mukaan Allardt 1983: 58.) Kielenhuollolliset normit ovat Mäntysen mukaan (mp.) hieman erilaisia siksi, että ne ovat aina ainakin osittain keinotekoisia eikä niitä omaksuta välttämättä automaattisesti vaan pikemminkin normilauseiden kautta. Esimerkiksi Mäntynen nostaa possessiivisuffiksit: moni kenties ymmärtää ja muistaa possessiivisuffikseja koskevan normilauseen (pelkistetysti esimerkiksi *Possessiivisuffikseja käytetään ilmaisemaan nominin*

omistajan persoonaa.), mutta ei tästä huolimatta käytä omistusliitteitä systemaattisesti, vaikka tilanne sitä normilauseen mukaan vaatisi.

Kielen normeista puhuttaessa tavataan viitata yleensä *kodifioituihin normeihin*. Kodifioituilla normeilla tarkoitetaan esimerkiksi sanakirjoihin, kielioppeihin ja kielioppaisiin kirjattuja kielenkäytön ohjeita ja sääntöjä. (Rintala 1992: 47.) Toisekseen normien ajatellaan yleisesti tarkoittavan nimenomaan kirjoitettua kieltä koskevia *preskriptiivisiä normeja*, jotka ovat kielenhuoltoelimien laatimia, kielenkäyttöä ohjailevia normeja. Kuitenkin arkista kielenkäyttöä koskevia normeja, ”ei-virallisia” normeja, on todella paljon verrattuna normilauseiksi koottujen oikeakielisyyssuunnitelmien määrään (Mäntynen 1996: 505; Karlsson 1995: 164, 169).

Tällaisista arkipuhetta koskevista normeista puhutaan kielitieteessä *luonnollisina normeina* (Karlsson 1995: 164). Luonnollisista normeista puhuttaessa viitataan usein ihmisen niin sanottuun *kielitajuun*: esimerkiksi suomen kielen oikeakielisyyssuunnitelmien mukaan on yhtä oikein käyttää persoonapronominia ilmausta *kirjoitan* kuin pronominiin *minä kirjoitan*, mutta kielen luonnolliset normit tunteva osaa tilannekohtaisesti valita, kumpi edellä mainituista sopii mihinkin tilanteeseen luontevammin (ks. esim. Tieteen termipankki: *normi, luonnollinen normi*, viitattu 4.2.2019). Luonnollisia normeja ovatkin myös juuri tilanteisiin ja esimerkiksi tekstilajeihin liittyvät normit (Karlsson 1995: 168–169).

Kielellinen toiminta on merkittävä osa käyttäytymistämme, jota sosiaalinen ympäristö rakentaa ja kontrolloi. Preskriptiivisten ja luonnollisten normien lisäksi onkin perusteltua puhua kielen *sosiaalisista* tai *diskursiivisista normeista*, jotka ovatkin ennen kaikkea kielelliseen käyttäytymiseen liittyviä ohjeita. (Mäntynen 1996: 505, 513; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 39.) Diskursiivisten normien voidaan ajatella olevan eräänlaisia kielenkäyttöön liittyviä sanattomia sopimuksia, jotka tulevat näkyviin tyypillisesti vasta silloin, kun niitä rikotaan (mts. 39–40). Näin voisi tapahtua vaikkapa työhaastattelussa, jossa työnhakija käyttäisi runsaasti kiro sanoja tai olisi haastattelijaa kohtaan liian tuttavallinen.

Sosiolingvistit ajattelevat, että kirjoitetun ja puhutun kielen normit ovat erilaisia. Mäntynen mukaan (1996: 509; viitattu Milroy & Milroy 1991) kirjoitetun kielen normit ovat standardisoituja ja sallivat vähän variaatiota, kun taas puhutussa kielessä esiintyy sallitummin niin alueellista, sosiaalista kuin tilanteellistakin vaihtelua. Mäntynen kuitenkin toteaa populaareja fenestrien tuottamia tekstejä ja niiden preskriptiota käsittelevässä artikkelissaan (mas. 509–510), että tavallisesti kodifioitua kirjoitettua kieltä koskevaa oikeakielisyyssuunnitelmia ulotetaan myös puhuttuun kieleen. Jopa asiantuntijapuheessa kirjakielen normien kautta perustellaan sitä, mikä puhutussa kielessä on ”oikein” ja mikä ”väärin” (ma.).

Ei ole olemassa virallisia kieliviranomaisia, jotka valvoisivat oikeakielisyysnormien noudattamista tai noudattamatta jättämistä. Tästä syystä sillä, kuinka asiantuntijat puhuvat normeista, on tärkeä merkitys sen suhteen, mitä normeista ajatellaan ja kuinka relevanteiksi ne koetaan (Mäntynen 1996: 504). Asiantuntijoiden tavat puhua kielestä ainakin osin valuvat myös maallikoiden käsityksiin ja kielipuheeseen esimerkiksi äidinkielen opetuksen kautta. Toisaalta taas sen, minkä kielentutkija esittää kielen deskriptiivisenä kuvauksena ja luonnollisena normina, saattaa maallikko tulkita helposti preskriptiiviseksi säännöksi (Mäntynen 2003a: 15). Joka tapauksessa asiantuntijat ja heidän tapansa puhua kielestä ovat avainasemassa erilaisten kieliasteiden ja -ideologioiden syntymisessä.

Tutkielman rajauksen vuoksi en tässä työssä varsinaisesti ota kantaa siihen, millaisiin normeihin aineistoni vastaajat vetoavat perustellessaan asenteitaan tai ajatuksiaan koskien eri ryhmien kielenkäyttöä. Kuitenkin lienee tarpeen todeta, että useimmissa kommentoissa tämä ei myöskään ole kovinkaan selvää. Vaikka kommentointi sinänsä usein keskittyy jonkin kodifioitun normin rikkomiseen, ei negatiivisen suhtautumisen perustelu välttämättä kumpua oikeinkirjoitus- tai kielioppisäännöistä. Pikemminkin perustelut tuntuisivat saavan jalansijansa kielenkäyttöä koskevien diskursiivisten normien maailmasta. Normeista käydyissä keskusteluissa eri normityypit eivät siis toimi erillään – ne vain näyttelevät hieman erilaisia rooleja.

2.3.3 Kielen affektiivisuus

Käyttäessään kieltä ihminen tekee jatkuvasti valintoja sen suhteen, mitä ja miten hän asiansa ilmaisee; saman asian voi sanoa tai kirjoittaa lukemattomilla eri tavoilla. Nämä lausumat eivät kuitenkaan ole toistensa täydellisiä parafraaseja tai synonyymeja. Kielellinen valinta ei ole koskaan vapaa puhujan tai kirjoittajan näkökulmasta, arvoista, asenteista tai uskomuksista. (Kalliokoski 1996: 8.) Lisäksi tunteiden vaikutus kaikkeen ihmisen toimintaan ja sen päämääriin on kiistämätön, eikä kielenkäyttökään luonnollisesti ole tämän vaikutuksen ulottumattomissa (mas. 12).

Suhtautumisen tai asennoitumisen osoittamista kielenkäytössä kutsutaan kielenkäytön *affektisuudeksi* tai *affektiivisuudeksi*. Affektiivisuutta voi esiintyä millä tahansa kielen tasolla ja toisaalta myös kielenkäyttöön liittyvissä ei-kielellisissä keinoissa (VISK: § 1709). Affektiivisuus voi kohdistua joko puheenaiheena olevaan asiaan tai puheikumppaniin (VISK: § 1707). Kielitieteessä affektiivisuus käsitetään tyypillisesti interpersonaaliseksi kielen piirteeksi (Mäntynen 1996: 515). Kalliokosken (1996: 10) mukaan affektiivisuus on kielenkäytössä paljon olennaisempi seikka kuin kielentutkimuksen saralla on totuttu ajattelemaan.

Affektiivisuutta voidaan ajatella eräänlaisena jatkumona, jonka ääripäissä ovat myönteinen ja kielteinen suhtautuminen ja näiden välillä eriasteisen suhtautumisen ja asennoitumisen osoittamisen keinoja. (VISK: § 1707.) Affektisuus harvoin rakentuu pelkkien kielenainesten avulla, vaan on tavallisesti käsitettävä osaksi kielellistä yhteistoimintaa, siis yhdessä kontekstinsa kanssa. Painopiste affektisten ilmausten tarkastelussa on kuitenkin kielessä itsessään, ja luonnollisesti tekstintutkimuksessa tämä painotus korostuu entisestään. (VISK: § 1708.)

Esimerkkejä ilmauksista, jotka rakentavat kieleen affektiivisuutta, ovat erilaiset partikkelit ja voimasanat. Lausuma- ja sävypartikkeleilla voidaan tuoda lausumaan affektisia merkityksiä (*Että pitikin sattua. Kylläpä tällä tuulee!*), interjektioilla eli huudahduspartikkeleilla (*jes, hyi, oho*) osoitetaan reaktiota esimerkiksi tapahtuneeseen tai puhujan omaan tunnetilaan (VISK: §1717; § 1719; § 856). Voimasanoja käytetään partikkelien tavoin sekä reaktioina että lausuman intensifioijana (VISK: § 1725). Myös jotkin lausetyypit, kuten eksklamatiiivilauseet⁴ osoittavat affektiivisuutta (VISK: § 1712). Affektiset konstruktiot eivät useinkaan ole erikoistuneet tietyn tunnetilan tai asenteen ilmaisemiseen, vaan ne toimivat tavallisesti yleisemmin joko myönteisessä tai kielteisessä, toisinaan jopa kummassa tahansa, käytössä (VISK: § 1707).

Kieltä koskeva keskustelu, niin fennistien kuin maallikoidenkin kesken käyty, sisältää usein varsin kiihkeäkin affektiivisuutta. Mäntynen (2003a: 18) toteaa, että kielestä keskustellessa mikään näkemys tai näkökulma ei välttämättä ole oikea, vaan kyse on ennen kaikkea arvojärjestelmistä. Myös kielenhuollon viralliset normit ja suositukset perustuvat näkemyksiin kielen funktioista, jotka puolestaan kytkeytyvät edelleen arvoihin. Useiden humanististen tieteidien tavoin kielentutkimuksessa saadut tulokset puolestaan perustuvat todennäköisyyksiin ja mahdollisuuksiin. (Mp.) Kielestä ja sen normeista keskusteltaessa mitään yksittäistä näkemystä ei siis yleensä voida julistaa yksiselitteisesti totuudeksi, mikä suurelta osin selittää kielestä käydyn keskustelun sisältämää affektien runsautta.

Kuitenkin yleisesti käytyjä kielikeskusteluita tavallisesti leimaa näille periaatteille päinvastaiset piirteet. Esimerkiksi Hiidenmaa (2003: 14) toteaa, että kielikeskusteluille näyttäisi olevan yhteistä ensinnäkin usko jonkin muita paremman kielenmuodon olemassaoloon ja toisekseen käsitys siitä, että toisten ihmisten kielenkäyttöä on luvallista ja tarpeellistakin arvioida ja arvostella jopa julkisesti. Myös Cameron (1995: 9) tunnistaa ilmiön: hän puhuu *kielihygienista* (*verbal hygiene*) viitatessaan ihmisten tarpeeseen normittaa ja kontrolloida kieltä. Julkisesti ”kielihygienistä” keskustelua on aikaisemmin käyty ahkerastikin esimerkiksi lehtien

---

⁴ Eksklamatiiivilauseilla tarkoitetaan sellaisia kiteytyneitä lausevariantteja, joiden funktiona on päivitellä tai hämmästellä jonkin puheena olevan asian tai asiaintilan ominaisuuden poikkeavuutta odotuksenmukaisesta. Tällaisia ovat esimerkiksi ilmaukset *Mikä ihana ilma siellä onkaan!* tai *Onpa herkkullista!* (VISK: § 1712.)

mielipidepalstoilla ja radion kieliohjelmissä (Haakana & Mäntynen 2002: 292; Cameron 1995: luku 3), nytemmin valtaosa kiivaimmista kielikeskusteluista lienee siirtynyt sosiaalisen median kentille.

3 AINEISTO JA MENETELMÄ

Kuten työni johdantoluvussa mainitsen, käytän tämän työn aineistona Kotimaisten kielten keskuksen Kielitoimiston yleiskielen seurantatalkoisiin tulleita vastauksia. Tässä luvussa esittelen tarkemmin seurantatalkoita sekä niistä kerättyä dataa. Tarkastelen tutkimuskirjallisuuden valossa erityispiirteitä, joita kansanlingvistinen kieliäsenntutkimus asettaa tutkimusaineistolle ja tutkijan kysymyksenasetteluille, ja peilaan huomioita omaan aineistooni. Tavoitteenani on näin selvittää niitä aineistonkeruuseen liittyviä seikkoja, jotka mahdollisesti vaikuttavat aineistoni sisältöön.

Aineiston esittelyn jälkeen kuvaan tutkielmassani käyttämäni menetelmää. Taustoitan menetelmän kuvausta esittelemällä joitain kriittisen diskurssintutkimuksen perusasioita, minkä jälkeen selostan analyysini etenemistä vaihe vaiheelta. Tässä alaluvussa pyrin myös perustelemaan erilaisia analyysityössä tekemiäni ratkaisuja ja rajauksia.

3.1 Yleiskielen seurantatalkoot

Kotuksen Kielitoimiston yleiskielen seurantatalkoot ovat olleet käynnissä jo yli kolme vuotta (ks. luku 1). Kielitoimiston osastonjohtaja Salli Kankaanpää toteaa Ylen tekemässä haastattelussa (Kivioja 2016), että talkoissa toivotaan osallistujia kertomaan, ”minkälaiset asiat yleiskielessä ovat kiinnittäneet huomiota tai mikä tuntuu yleiskielen vastaiselta”. Seurantatalkoita käsittelevissä Kielikello- ja uutisteksteissä toivomus on ilmaistu myös esimerkiksi pyytämällä havaintoja kielenpiirteistä, jotka ”ovat herättäneet kummastusta” (Orjala 2016), ”pohdituttavat” (Korhonen 2017) tai ”herättävät ihmetystä” (Korhonen 2016).

Kielitoimisto on perustellut seurantatalkoiden järjestämistä sillä, että jatkuvasti monipuolistuvan kielenkäytön seuraaminen vain yhden organisaation voimin on mahdotonta (Korhonen 2016). Talkoohavaintojen avulla Kielitoimiston on helpompi seurata, miten yleiskielen käyttö muuttuu, ja toisaalta millaisia muutoksia kielenkäyttäjät rekisteröivät. Myös havaintojen lähettäjien käsitykset yleiskielestä ja sen käytöstä kiinnostavat Kielitoimistoa. (Kivioja 2016). Korhonen (2016) toteaa, että havaintojen avulla voidaan myös kehittää Kielitoimiston ohjeistustointia (ks. esim. Kielitoimiston ohjepankki): havaintojen avulla voidaan miettiä, tulisiko ohjeita esimerkiksi selventää tai nostaa selkeämmin esille julkisessa keskustelussa. Vastaavalaista talkoovoimaa on Kotuksessa hyödynnetty aikaisemminkin esimerkiksi sanakirjatyössä (Korhonen 2016).

Yleiskielen seurantatalkoisiin osallistutaan Kotuksen verkkosivuilla lomakkeella (ks. liite 1), jossa lähettäjän tietojen lisäksi pyydetään kolmenlaisia tietoja kielihavainnosta. Kaksi pyydetystä tiedosta on merkitty tähdellä (*) pakollisiksi:

- Kielenpiirre, sanontatapa tms. lauseyhteydessään. Merkitse tarkoittamasi piirre lainausmerkeillä. Esimerkiksi: Jos pidit sarjan aloituksesta, pidät jatkostakin, mutta ”erillä tavalla”. *
- Lähde (kuten lehden, ohjelman, sivuston nimi tai osoite, mahdollisesti päiväys) *
- Kommentteja (kielenpiirteestä, ilmauksen esittäjän iästä tms.)

Kielitoimisto on koostanut seurantatalkoiden havainnoista Excel-muotoisen aineiston, jossa havainnot on esimerkiksi hakusanoitettu ja asiasanoitettu. Tämän aineiston olen saanut käyttööni pro gradu -tutkielmaani varten. Aineistoon on 19.9.2018 mennessä kertynyt lähes puolitoista tuhatta viestiä, joissa on yhteensä 2057 erillistä kielihavaintoa. Talkoot ovat yhä käynnissä, joten tietokanta päivittyy edelleen.

Kuten kielestä käytävässä keskustelussa aina (ks. esim. Mäntynen 1996: 515–516), myös osan talkoohavaintoviesteistä sävy on varsin kiihkeä. Oikeakielisyys ja etenkin sen noudattamatta jättäminen herättävät havaintojen lähettäjissä paikoin hyvinkin voimakkaita tunteita (ks. myös esim. Haakana & Mäntynen 2002). Kielitoimisto on antanut tällaisille tunteellisille, mielialoja, mielipiteitä tai asenteellisuutta sisältäville viesteille asiasanaksi *affektinen kommentti*. Affektisiksi luokiteltuja viestejä on aineistossa yhteensä 695. Kielitoimiston tekemä valmis rajaus on helpottanut laajan aineiston läpikäymistä: tutkimukseni liikkuu kieliasteiden ja -ideologioiden kentällä, joten kaipaamaani aineistoa löytyy todennäköisimmin juuri affektisten kommenttien joukosta. Tutkielmani aineistona toimii 300 tällaista viestiä⁵.

3.2 Aineisto ja provokaatio

Kieliasenteita tutkittaessa on otettava huomioon joitain tutkimuskohteiden luomia erityispiirteitä. Minkä tahansa asenteiden tutkiminen on haastavaa, sillä todellisia asenteita on tyypillisesti vaikea todentaa tutkimuksen puitteiksi rakennetussa keinotekoisessa tilanteessa (Saviniemi 2015: 29). Mikäli informantti on tietoinen esimerkiksi kieliassenetutkimuksen tavoitteesta (Garrett 2010: 37–38 kutsuu tällaista tutkimusasetelmaa termillä *direct approach*), hän tulee mahdollisesti ja todennäköisesti tietoisemmaksi omista kielinäkemyksistään. Tällöin on mahdollista, että informantti saattaa pyrkiä vastaamaan tutkijan toivomaksi tai muuten

---

⁵ Seurantatalkoohavainnoista on tehty myös toinen pro gradu -tutkielma (Polso 2018), jonka keskiössä ovat eniten kommentteja keränneet kielenpiirteet sekä minun tutkielmani tapaan kommenttien affektiivisuus.

sosiaalisesti hyväksyttäväksi olettamallaan tavalla (mts. 44–45). Erityisesti näin saattaa Garrettin (mp.) mukaan tapahtua silloin, kun vastaajalla on negatiivisia näkemyksiä esimerkiksi jostakin ihmisryhmästä tai sen kielenkäytöstä – vastaaja ei ehkä halua myöntää tällaisia asenteita haastattelijalle tai edes itselleen. Informantti saattaa siis ryhtyä tietoisesti ohjailemaan vastauksiaan pois päin todellisesta asennoitumisestaan.

Oman aineistoni kannalta tämä ei ole varsinaisesti ole ongelma, sillä havaintoja lähettäneet henkilöt eivät ole ensisijaisesti osallistuneet tämän kieliasteita käsittelevän tutkimuksen tekemiseen, vaan yleiskielen seurantatalkoisiin. Sen sijaan toinen kieliasteiden ja -ideologioiden tutkimusta koskeva seikka on otettava huomioon myös tämän tutkielman puitteissa:

Kun kieliasten tutkimuksessa käytetään lomakekyselyä, on tutkijan tärkeää kiinnittää huomiota kysymysten muotoiluun. Esimerkiksi Saviniemen (2015: 65) mukaan tutkijan kielelliset valinnat vaikuttavat väistämättä myös vastaajan kielellisiin valintoihin. Tutkijan on siis varottava, ettei hän kysymyksenasetteluillaan johdattele vastaajaa liikaa. Tämä on toki tärkeä ohjenuora missä tahansa tutkimuksessa, mutta kieliasteita tutkittaessa asetelma lienee vielä keskimääräistä herkempi: jotta informantin todellinen asenne saadaan esiin, tulee kysymyksen tarjota vastaajalle juuri sopiva ärsyke – kuitenkin provosoimatta liikaa (Saviniemi 2015: 119).

Keskeinen tekijä tutkimuskysymysten laatimisessa on tutkijan käyttämä metakieli. On kiinnitettävä huomiota siihen, kantavatko tutkimuskysymykset jo valmiiksi jonkinlaisia kieltä koskevia arvioita tai arvotuksia. Tutkimuksen lähtökohtiin vaikuttaa oleellisesti esimerkiksi se, käytetäänkö kysymyksenasetteluissa ilmauksia *kielen rapistuminen* tai *kuihtuminen* vai *kielen kehittyminen* ja *uudistuminen*. Toisekseen kansanlingvistiikassa kielentutkijan tulee ottaa huomioon tapa, jolla hän kuvaa esimerkiksi kielen rakenteita. Esimerkiksi Vaattovaara (2009: 30) toteaa, että maallikon voi olla – ja usein onkin – vaikea hahmottaa lingvistiikan metakielen konventioita noudattaen laadittua kysymyksenasettelua, mikä luonnollisesti johtaa vastaamisen vaikeutumiseen. Tällainen tilanne saattaa myös herättää tutkimustilanteessa ei-toivottua asenteellisuutta, joka voi näkyä myös informantin vastauksissa.

Kieli-ideologia- ja asennetutkimuksessa otollisimpia aineistoja ovat siis sellaiset, joissa tutkijan provokaatio on mahdollisimman pientä. Koistinen (2018: 9) toteaa, että parhaimmillaan aineisto syntyy spontaanisti ilman tutkijan vaikutusta. Käytännössä tällainen tilanne lienee kuitenkin äärimmäisen epätodennäköinen.

Omassa aineistossani provokaation mahdollisuus on otettava huomioon muutamassa yhteydessä. Ensin on kiinnitettävä huomiota siihen, millä tavoin ihmisiä on kutsuttu osallistumaan seurantatalkoisiin. Edellisessä luvussa esittelen tapoja, joilla Kielitoimiston työntekijät ovat kuvanneet kielenpiirteitä, joita toivovat osallistujien lähettävän talkoisiin. Tulkitseen mainitut

ilmaukset (piirteet ”ovat kiinnittäneet huomiota”, ”tuntuvat yleiskielen vastaisilta”, ”ovat herättäneet kummastusta”, ”pohdituttavat”, ”herättävät ihmetystä”) tutkimukseni tavoitteen – kielenkäytön tarkastelun kielenkäyttäjryhmiin keskittyen – kannalta varsin neutraaleiksi. Ne siis eivät mielestäni varsinaisesti houkuttele vastaajia kommentoimaan nimenomaan kielenkäyttäjiä.

Sen sijaan itse havaintolomakkeessa (liite 1) on muutamia seikkoja, jotka nähdäkseni mahdollisesti provosoivat kommentoimaan kielenkäyttäjryhmiä, ehkä asenteellisestikin. Selkeimmillään provokaatio on lomakkeen kolmannen vastauslaatikon ohjeistuksessa (lihavointi lisätty):

- Kommentteja (kielenpiirteestä, **ilmauksen esittäjän iästä** tms.)

Tässä kommentin sisältöesimerkiksi nostettu *ilmauksen esittäjän ikä* on selvästi kirvoittanut talkoolaisilta paljon kommentteja, joissa rajataan kielenkäyttäjryhmä nimenomaan iän kautta. Ikää ja sen vaikutusta kielenkäytön tapaan pohditaan jopa esimerkin 1 kaltaisissa tapauksissa, joissa ikää ei itse asiassa nähdä erityisen keskeisenä kriteerinä kielenkäyttäjryhmän rajaukselle:

- (1) – – Kertomieni sanojen käyttö ei mielestäni liity sanojan tai kirjoittajan ikään. Niitä käyttävät kaikenikäiset ihmiset (eläkeläisiä lukuun ottamatta). (274)⁶

Lomakkeessa käytetty muotoilu on otettava huomioon analyysissa: ikämaininta lomakkeessa lienee yksi syy sille, että ikään liittyviä kommentteja on aineistossa runsaasti. Lomakkeessa myös tulkintani mukaan tarjoillaan vastaajalle valmiina ajatus, että eri-ikäiset kielenkäyttäjät käyttävät kieltä toisistaan poikkeavasti ja että yleiskielen vastainen kielenkäyttö voisi olla ikään liittyvä ominaisuus. Tämä mahdollisesti provosoi vastaajia tuottamaan myös asenteellisia kommentteja.

Itse kielenpiirteen esittelyn lisäksi pakollisena tietona lomakkeessa on lähde, josta havainto on poimittu:

- Lähde (kuten lehden, ohjelman, sivuston nimi tai osoite, mahdollisesti päiväys) *

---

⁶ Esimerkki 1 on peräisin aineiston kommentista numero 274 (kommentin numero sulkeissa esimerkin perässä) – ks. tarkemmin kommenttiesimerkkien muotoilusta luku 4.

Lienee myös mahdollista, että lähteen vaatiminen ohjaa vastaajan ajatuksia itse kielenpiirteestä käyttökontekstin kautta kohti kielenkäyttäjää. Tämä on kuitenkin tutkimukseni kannalta varsin mitätön seikka, sillä lähteen pyytämisen yhteydessä ei kannusteta yhtä vahvasti arvioimaan tietyllä tavalla rajatun ihmisryhmän kielenkäyttöä kuin lomakkeen kolmannen vastauslaatikon ohjeistuksessa.

3.3 Menetelmä

3.3.1 Kriittinen diskurssintutkimus

Kun ihminen kuvaa maailmaa, hän kuvaa sitä omien kokemustensa ja havaintojensa pohjalta. Kertoessaan kokemuksistaan ja havainnoistaan ihminen toimii kielen varassa: niiden keinojen, joita kielellä on tarjota kokemusten ja havaintojen käsitteellistämiseksi. Näihin keinoihin puolestaan vaikuttaa puhujan sosiokulttuurinen ympäristö, sen arvot ja uskomukset, jotka ohjailevat ajatuksia ja siten myös kielenkäyttöä. (Ks. Kieli ja sen kieliopit: 106.)

Diskurssintutkimuksen lähtökohtana on näkemys kielestä osana sosiaalista toimintaa ja siitä, miten merkityksiä rakennetaan sosiaalisesti ja kielellisesti toimimalla (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 9, 140). *Kriittinen diskurssintutkimus* korostaa tämän sosiokulttuurisen ympäristön ja kielen suhdetta ideologioihin: kunkin diskurssin⁷ ajatellaan kuvaavan ja rakentavan tietynlaisia, valikoituja ja rajallisia, näkemyksiä maailmasta (mts. 59; Kieli ja sen kieliopit: 106–107). Kriittinen diskurssintutkimus näkee yhteisössä omaksuttujen sosiokulttuuristen arvojen ja uskomusten ohjailevan toisaalta yksilön omia kielellisiä valintoja ja toisaalta niitä tulkintoja, joita hän tekee toisten ihmisten kielenkäytöstä (mp.).

Diskurssintutkimuksen yhteydessä voidaan puhua *diskursiivisesta vallasta*. Diskursiivisella vallalla tarkoitetaan kielen kykyä esimerkiksi määritellä, kuvata, rajata ja muuttaa asioita. Diskursiivisen vallankäytön piiriin kuuluu myös asioiden nimeäminen ja paneminen hierarkioihin. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 52–53, 59.) Tekstissä diskursiivinen vallankäyttö voi ilmentyä esimerkiksi asioiden nimeämis- ja luokitteluperiaatteina, ja tällaisten leksikaalisten valintojen tarkastelu on eräs kriittisen diskurssintutkimuksen metodi (Kieli ja sen kieliopit: 107). Puheena olevaan asiaan liittyvien seikkojen nimeämisen tarkastelun kautta voidaan tehdä johtopäätöksiä puhujan näkökulmista tai asennoitumisesta kyseiseen asiaan. Juuri näitä

---

⁷ Diskurssilla voidaan tarkoittaa esimerkiksi puhetapaa, vakiintunutta tapaa merkityksellistää asioita, kontekstisidonnaista kielenkäyttöä – ks. diskurssin määrittelemisestä esim. Pietikäinen & Mäntynen 2009: 23.

nimeämiseen ja luokitteluun liittyviä ideologisia kytköksiä kriittinen diskurssintutkimus pyrkii osoittamaan. (Mp.; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 170) Analyysia voidaan jatkaa myös syntaktisten ja semanttisten roolien, perinteisesti lauseenjäsennyksen, tarkastelun kautta (Kieli ja sen kieliopit: 108). Esimerkiksi Mäntynen (1996; 2003a) ja Halonen (2012) ovat hyödyntäneet tutkimuksissaan tällaista kriittisen diskurssintutkimuksen metodiikkaa: molemmat ovat tarkastelleet kielen asiantuntijoiden tapoja nimetä erilaisia kielimuotoja ja pohtineet näiden valintojen kautta rakentuvaa kieli-ideologista maisemaa, Halosen (mas. 443) sanoin *kielimaailmankuvaa*.

Kriittisen diskurssintutkimuksen yhteydessä puhutaan myös puhetapojen *luonnollistumisesta* tai *neutraalistumisesta* (*naturalization*). Tällä viitataan siihen, kuinka yhteisössä vallitsevan ideologian läpi suodattuvista näkökulmista ja puhetavoista tulee itsestäänselvyyksiä, joiden oletetaan olevan muuttumattomia ja yhteisiä kaikille. Puhuja siis olettaa, että kun hän puhuu esimerkiksi *tavallisesta kielenkäytöstä*, kuulija automaattisesti jakaa käsityksen kielenkäytön tavallisuudesta hänen kanssaan. Käsitys neutraaliudesta missä tahansa (tässä yhteydessä toki kielenkäytön) kontekstissa määrittyy pitkälti sosiokulttuuristen arvojen ja uskomusten kautta. (Fairclough 1992: 67–68, 87; Kieli ja sen kieliopit: 110; Kalliokoski 1996: 14–15.)

Hyödynnän tässä pro gradu -tutkielmassani kriittisen diskurssianalyysin keinoja. Tarkastelen tapoja kategorisoida kielenkäyttäjryhmiä sekä sitä, kuinka näitä ryhmiä syntaktisesti ja semanttisesti positioidaan. Erityisesti kiinnitän huomiota siihen, millainen kielenkäyttö luokitellaan neutraaliksi ja millainen tästä poikkeavaksi sekä ketkä vastaajien mielestä käyttävät kieltä tällaisilla tavoilla. Tutkimukseni pyrkimyksenä on selvittää, keneltä vastaajat odottavat ja toisaalta hyväksyvät tietynlaisia kielenkäytön tapoja – ja voiko näitä näkemyksiä tarkastella peräti jonkinlaisen luonnollistumisprosessin tuotteena.

3.3.2 Analyysin vaiheet

Ennen varsinaista analyysia rajasin tutkielmani aineistoksi 300 Kielitoimiston affektiseksi luokittelemaa talkooviestiä. Tämän suuruisesta aineistosta voidaan jo tehdä huomioita siitä, millaisten ryhmien kielenkäyttö erityisesti herättää keskustelua ja mielipiteitä. Lisäksi kolmensadan kommentin aineisto riittää osoittamaan, millaisille ryhmille vastaajat asettavat enemmän kielenkäyttöä koskevia rajoituksia.

Varsinainen analyysini on nelivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa olen käynyt läpi aineiston kaikki 300 kommenttia tarkastellen kolmea seikkaa:

- Otetaanko kommentissa kantaa jonkin ihmisryhmän kielenkäyttöön (esim. *ryhmä X käyttää kieltä tavalla Y*)?
- Annetaanko kielenkäyttötavalle sosiaalisia merkityksiä⁸ (esim. *kuulostaa lapselliselta*)?
- Mainitaanko jokin käyttöyhteys (kielimuoto, esiintymisympäristö, lajikonteksti), jossa mainitun kaltaista kielenkäyttöä esiintyy tai johon tällainen kielenkäytön tapa sopii tai ei sovi (esim. *uutinen, asiatyylä, virallinen teksti, some*)?

Näistä seikoista ensisijaisesti hyödynnän analyysissäni kommentteja kielenkäyttäjryhmistä. Havainnot sosiaalisista merkityksistä ja käyttöyhteyksistä olen ottanut tekemissäni havainnoissa ja johtopäätöksissä huomioon. Nähdäkseni ne auttavat luomaan ehyemmän kuvan kielenkäyttäjryhmien kieltä koskevista näkemyksistä ja asenteista: esimerkiksi tehdessäni tulkin-taa siitä, kuinka vahvaa ja minkä tyyppistä affektiivisuutta jokin kommentti sisältää, on kielenkäytölle annettujen sosiaalisten merkitysten tarkastelu hyödyllistä. Käyttöyhteyksien tarkastelu puolestaan tarjoaa tutkimusaiheeseeni omasta näkökulmastani hieman poikkeavan perspektiivin: kaikissa kommentteissa varsinaista kielenkäyttäjryhmää ei eksplikoida, mutta mainittu käyttöyhteys saattaa kieliä jotakin myös kielenkäyttäjistä (esimerkiksi jonkinlaiseen kielenkäyttöön liitettynä tilannekonteksti *lääkärin vastaanotto* kertonee jotain myös vastaajan näkemyksistä koskien lääkäreiden kielenkäyttöä). Tutkimuksen rajauksen vuoksi kaksi jälkimmäistä seikkaa eivät siis kuitenkaan nouse työn varsinaiseen analyysiin, vaan toimivat lähinnä havain-tojani tukevinä ja syventävinä tekijöinä⁹.

Analyysini toisessa vaiheessa olen jakanut löytämäni kielenkäyttäjryhmät alaryhmiin. Tässä vaiheessa olen joutunut pohtimaan sopivia yläkäsitteitä, joiden alle eri vastaajien nimeämät kielenkäyttäjryhmät sopivat. Esimerkiksi ryhmään B *Nuoret* olen sijoittanut *nuorison* (kommentti 9), *nuori sukupolvi* (kommentti 31), *nuoremmat tai nuorekkaat henkilöt* (kommentti 33) ja *uudenpolven asiakaspalvelijat* (kommentti 184). Tähän ryhmään olen myös sijoittanut esimerkiksi *ns nuoret aikuiset* (kommentti 10), vaikka hieman eri kulmasta tarkastellen ryhmän olisi voinut myös luokitella alaryhmään D *Aikuiset*. Tulkintani mukaan nimeämällä kielenkäyttäjryhmä nimenomaan *nuoriksi aikuisiksi* on vastaajan mielestä huomionarvoista puhujan nuoruus eikä niinkään aikuisuus.

---

⁸ *Sosiaalisilla merkityksillä* viitataan kielenkäytön tavasta tehtyihin tulkintoihin koskien kielenkäyttäjän taustaa, persoonaa tai muita yksilöön liittyviä tekijöitä (ks. Tieteen termipankki: *sosiaalinen merkitys*, viitattu 1.4.2019; ks. myös Koistinen 2018: luku 4.4).

⁹ Poikkeuksena toimittajien kielenkäyttöä koskevassa luvussa 4.3.1 käsittelen lyhyesti myös kommentteissa ilmenneviä mediaan tai tiedotusvälineisiin viittaavia kielen esiintymisympäristöjä.

Osa kommenteista on sisältänyt useamman ihmisryhmän kielenkäyttöä koskevaa kommentointia, jolloin ne on sijoitettu useampaan alaryhmään. Esimerkkinä tällaisesta viestistä on seuraava kommentti:

- (2) – – Tarkoittamani radiokanava on Radio Nova, jossa ainakin **aamujuontajat** ovat arkisin käyttäneet möläytystä. -Ilmausta lienee viljelty myös muilla taajuuksilla. Poliittisessa puheessa ilmausta ovat viljelleet **istuvat kansanedustajat**, sekä **korkeat virkamiehet**, joita mediat tämän tästä haastattelevat. Sitä kautta ilmaus on päätynyt myös uutisointiin. Tv:n säätiedotuksissa ilmaus on **nuorten meteorologien** suosiossa (78)

Esimerkissä 2 otetaan kantaa niin *aamujuontajien*, *kansanedustajien*, *virkamiesten* kuin *nuorten meteorologienkin* käyttämään kieleen. Tästä syystä kommentti on luokiteltu neljään alaryhmään: A. *Toimittajat* (*aamujuontajat*, *meteorologit* – ks. tarkemmin luku 4.3.1), B. *Nuoret*, C. *Poliitikot* ja J. *Virkamiehet*.

Seuraavaksi olen edelleen yhdistellyt alaryhmiä suuremmiksi joukoiksi. Esimerkiksi *asiantuntijoiden*, *korkeakoulutettujen* ja *lääkäreiden* alaryhmät yhdistin yhdeksi ryhmäksi (E. *Asiantuntijat ja korkeakoulutetut*). Tähän ratkaisuun olen päätenyt siksi, että tulkitsem vastaaajien määrittelevän kaikkien näiden alaryhmien ihmisryhmät nimenomaan korkean koulutustason ja mahdollisesti myös korkean sosiaalisen statuksen kautta.

Analyysini neljänteen ja viimeiseen vaiheeseen valitsin tarkempaa tarkastelua varten viisi eniten kommentteja kerännyttä kielenkäyttäjärühmää. Nämä ryhmät ovat

- A. Toimittajat (N = 92)
- B. Nuoret (N = 42)
- C. Poliitikot (N = 21)
- D. Aikuiset (N = 18) sekä
- E. Asiantuntijat ja korkeakoulutetut (N = 15)

Näihin ryhmiin sijoitettuja talkooviestejä tarkastelen analyysini viimeisessä vaiheessa kahden kysymyksen avulla:

1. Onko kielenkäyttö vastaajan mielestä normien mukaista?
2. Onko tällainen kielenkäyttö vastaajan mielestä juuri tältä kielenkäyttäjärühmältä suotavaa vai ei? Toisin sanoen: onko kielenkäyttöä koskeva kommentti sävyiltään positiivisesti latautunut, negatiivisesti latautunut vai neutraali?

Lähes kaikki affektista kommentointia herättäneet kielenkäytön tavat rikkovat vastaajien mielestä jotakin normia. Tämä asettuu ikään kuin lähtökohdaksi varsinaiselle analyysille: kaikki

kommentit kommentoivat jollain lailla norminvastaista kieltä. Kiinnostavaa onkin, millaisia normeja kielenkäytön tapa oikeastaan vastaajan mielestä rikkoo: onko kyseessä virallinen oikeakielisyydynnormi vai jokin muu, kommentoijan itse normiksi käsittämä ”normi”? (Lisää *normin* käsitteen määrittelystä luvussa 2.3.2.) Ensimmäinen kysymys ei kuitenkaan nouse työn rajauksen vuoksi analyysissäni fokukseseen, mutta vaikuttaa kommentteista tekemiini päätelmiin.

Toisen kysymyksen avulla voidaan päätellä, kohdistuuko kyseiseen kielenkäyttäjärühmään odotuksia tietynlaisesta kielenkäytöstä. Jos ryhmän kielenkäyttöä koskeva kommentti on negatiivinen (esim. *Minua ärsyttää, että ryhmä X käyttää kieltä tavalla Y.*), voidaan päätellä, että kommentoijan mielestä kyseisen ryhmän kielenkäytön tulisi olla jollain tavalla erilaista. Tällöin johtopäätös on, että vastaaja mieltää ryhmän kielenkäytölle jonkinlaisia rajoituksia. Jos taas kielenkäyttöä koskeva kommentti on sävyiltään positiivinen (esim. *Onpa ihanaa, että ryhmä X käyttää kieltä tavalla Y.*) tai neutraalia (*Ryhmä X käyttää kieltä tavalla Y.*), voidaan päätellä, ettei kommentoija miellä ryhmän kielenkäytölle vastaavia rajoitteita kuin negatiivisävytteisten kommenttien yhteydessä. Käytännössä aineistossani ei positiivisesti latautuneita kommentteja ole: kuten myös talkoohavaintoja tarkastellut Polso (2018: 4) toteaa, kielihavaintoihin liittyvät affektiset kommentit ovat pääosin sävyiltään negatiivisia¹⁰. Kommentit tässä tutkielmassa luokittelevat siis negatiivisesti latautuneisiin ja neutraaleihin.

Negatiivisesti latautuneiksi olen luokitellut sellaiset kommentit, joissa kielenkäyttö nimenomaan kyseessä olevalta kielenkäyttäjärühmältä mielletään jollain lailla ei-toivottavalla tavalla norminvastaiseksi. Sen sijaan kommentit, joissa *kielenkäytön tapaa* on kommentoitu negatiivisesti, mutta joissa *kielenkäyttäjärühmään* liittyvä kommentointi on neutraalia, on luokiteltu puolestaan neutraaleiksi. Tätä jakoa havainnollistavat seuraavat, poliitikkojen kielenkäyttöä koskevat, esimerkkikommentit:

- (3) – – Tutkimme asian huolella (...huolellisesti). **Hyvin yleinen ilmaisutapa etenkin poliitikoilla.** Sanonta kalskahtaa aina korvaani. – – (137)
- (4) – – Näitä kuulee lähes päivittäin ajankohtaisohjelmissa, uutisissa jne. -**jopa** ministeritason haastatteluissa. **Ymmärtäisin, jos näitä "kukkasia" tulisi vain jonkun vastikään politiikkaan tulleen** (esim. nykyisen opetusministerin, jolla nyt ei kokemusta ole muusta kuin Stubin siipeilystä) **suusta, mutta kun näitä tulee myös kokeneempien puhujien ja pidempään julkisuudessa olleiden henkilöiden lausunnoissa.** (141)

---

¹⁰ Myös Haakanan ja Mäntysen (2002: 308) aineistossa kielestä kysymiseen ja sen kommentoimiseen innoittaa tyypillisesti negatiivinen tunnereaktio.

Edellä olevista kommentteista esimerkki 3 on luokiteltu neutraaliksi: siinä yksittäinen sana (adverbiaalia *huolellisesti* korvaava *huolella*) *kalskahtaa* vastaajan *korvaan*, mutta poliitikkojen käyttämänä sitä luonnehditaan neutraalisti *yleiseksi ilmaisutavaksi*. Sen sijaan esimerkki 4 on luokitteluni mukaan negatiivisesti latautunut. Siinä norminvastaisen kielenilmauksen esiintyminen *ministeritason haastatteluissa* ensinnäkin implikoidaan *jopa*-partikkelilla odotuksenvastaiseksi (ks. *jopa*-partikkelista VISK: § 839) ja tämän jälkeen vahvistetaan negatiivista asennoitumista kertomalla, ettei ilmauksen esiintymistä kokeneempien puhujien ja pidempään julkisuudessa olleiden henkilöiden lausunnoissa voi *ymmärtää*.

Kommenttien jakautumista negatiivisesti latautuneisiin ja neutraaleihin tarkastelemalla voidaan selvittää, mille ryhmille kommentoijat asettavat kielenkäyttöä koskevia rajoituksia ja minkä ryhmien kielenkäyttö koetaan vapaammaksi: mitä suurempi on sävyiltään negatiivisten kommenttien osuus kaikista alaryhmän kommentteista, sitä rajoitetummaksi ryhmän kielenkäyttö analyysini mukaan mielletään.

4 KIELENKÄYTTÄJÄT JA KIELENKÄYTTÖ: KETÄ KOSKEVAT RAJOITUKSET, KUKA SAA VAPAUKSIA?

Tutkielmani analyysiosion aluksi esittelen yleisesti aineiston kommentteja sekä tarkemmin periaatteita, joilla kommentit on jaoteltu sävyiltään negatiivisiin ja neutraaleihin (ks. myös luku 3.3.2). Tämän jälkeen tarkastelen ryhmittelyperiaatteita – kriteereitä, joiden perusteella vastaajat ovat muodostaneet kielenkäyttäjryhmiä. Listaan analyysissäni nousseita alaryhmiä ja havainnollistan kvantitatiivisin keinoin, mitkä ryhmät ovat aineistossani keränneet eniten kommentteja. Esittelyn ohella pohdin syitä ryhmittelyperiaatteiden syntyyn: miksi vastaajat niputtavat kielenkäyttäjää juuri näillä kriteereillä, miksi osa ryhmistä herättää enemmän kommentteja kuin toiset ja niin edelleen.

Työn varsinaiset analyysiluvut 4.3 *Ammattiin ja asemaan perustuvat ryhmät* sekä 4.4 *Ikään perustuvat ryhmät* käsittelevät viittä eniten kommentteja kerännyttä kielenkäyttäjryhmää. Olen jakanut nämä ryhmät kahteen joukkoon sen perusteella, millaisia kriteereitä ryhmien muodostamisessa on käytetty. Kielenkäyttäjryhmiä koskevissa analyysiluvuissa esittelen sektoridiagrammien avulla ryhmien kielenkäyttöä koskevien kommenttien jakautumista neutraaleihin ja negatiivisesti latautuneisiin sekä tarkastelen kommenttiesimerkkien avulla syitä asenteiden takana.

Kukin aineistoni kommentti on numeroitu (1–300), ja tämä numerointi näkyy kommenttiesimerkkien perässä sulkeissa. Tutkielmaan nostettujen esimerkkien numerointi on juokseva. Esimerkkeihin olen nostanut kommentteista vain käsiteltävän asian kannalta keskeisen sisällön, eli kommentit eivät välttämättä ole esimerkeissä kokonaisuudessaan näkyvillä. Tällöin puuttuvia osia ilmaistaan kahdella viivalla (– –). Kirjoitusasu on esimerkeissä alkuperäinen, mutta joitain lisäyksiä olen saattanut ymmärrettävyyden takaamiseksi tehdä. Nämä lisäykset on osoitettu esimerkeissä hakasulkein. Lisäksi olen saattanut tehdä esimerkkeihin joitain sisältöön vaikuttamattomia muotoiluja (esimerkiksi ylimääräisen rivivälin poistaminen) luettavuuden parantamiseksi. Analyysin kannalta merkittävän aineksen olen esimerkeistä lihavoanut.

4.1 Aineistossa esiintyvät kommenttityypit

Kuten analyysin etenemistä kuvaavassa luvussa 3.3.2 selostan, jaan analyysissäni eri ryhmien kielenkäyttöä koskevat kommentit sävyiltään neutraaleihin ja negatiivisiin. Tässä tutkielmassa pääpaino on negatiivisten kommenttien tarkastelulla. Tämä rajaus on tehty siitä syystä, että negatiiviseksi luokitelluissa kommentteissa esitetään huomattavasti enemmän perusteluita

vastaajien asettamille eri ryhmien kielenkäyttöä koskeville rajoituksille kuin neutraaleissa kommenteissa.

Negatiivista asennoitumista norminvastaisen kielen käyttämiseen ilmaistaan kommenteissa erilaisin kielen keinoin (ks. affektiivisuudesta kielen eri tasoilla tarkemmin luku 2.3.3). Seuraavassa erittelen muutamia kommenttityyppejä negatiivisiksi luokiteltujen kommenttien joukossa. Aloitan käsittelyn selkeimmin negatiivista suhtautumista ilmaisevista kielen keinoista edeten kohti hienovaraisempia tapoja.

Selkeimmillään negatiivinen asenne jonkin ryhmän norminvastaiseen kielenkäyttöön on ilmaistu hyvinkin suoraan. Tällaisissa kommenteissa vastaaja tuo selvästi sanoittaen esiin sen, ettei jonkun kielenkäyttäjryhmän edustajan hänen mielestään ole syytä tai toisesta sopivaa käyttää kieltä jollakin tietyllä tavalla:

- (5) – – Kaksoispassiivia käyttävät jopa juontajat ja toimittajat. **Luulisi heidän kiinnittävän huomiota kielenkäyttöönsä!** (75)

Esimerkissä 5 negatiivinen suhtautuminen tuodaan ilmi nollasubjektilla *Luulisi heidän kiinnittävän huomiota kielenkäyttöönsä!* Konditionaalimuotoinen mentaaliverbi *luulisi* ilmaisee tässä yhteydessä kommentin kirjoittajan asennoitumista puheena olevaan asiaintilaan (VISK: § 1561; § 1578): verbiin implikoituu vastaajan ajatus siitä, että vaikka juontajien ja toimittajien *pitäisi* kiinnittää huomiota kielenkäyttöönsä, ei näin kuitenkaan tapahdu.

- (6) – – **Mitä ihmettä** kaikenkarvaiset kiekkopelin 'asiantuntijat' ja urheiluselostajatkin **kuvittelevat selostavansa**, kun julkisrahoitteisen median puitteissa käyttävät muotoa "kiakko". – – (22)

- (7) Varsinkin nuoriso tai keski-ikäiset, ja **kumma kylläkin** toimittajatkin puhetyön ammattilaisina käyttävät **turhan usein** elämistä hän-sanaa. (152)

Esimerkissä 6 negatiivinen suhtautuminen jääkiekkoasiantuntijoiden ja urheiluselostajien kielenkäyttöön ilmenee sanatasolla useassa kohdassa. Negatiivisesti latautuneita ovat sekä *mitä-alkuiseen hakukysymykseen liitetty voimasana ihme (mitä ihmettä;* ks. VISK: § 1713) että verbiketju *kuvittelevat selostavansa*. Esimerkissä 7 negatiivinen suhtautuminen toimittajien norminvastaiseen kielenkäyttöön ilmenee sanatasolla ilmauksissa *kumma kyllä* ja *turhan usein*. Mäntynen, joka on kuvannut väitöskirjassaan (2003a) retoriikan keinoja kielen kuvaamisen tukena, toteaa yhdeksi negatiivisia mielikuvia herättäväksi tavaksi kuvata kieltä kielen *outouden*

kuvaamisen (mts. 161, 163). Sekä esimerkin 6 *mitä ihmettä* että esimerkin 7 *kumma kyllä* kantavat mukanaan tällaista kielenkäytön vierauteen viittaavaa affektiivisuutta.

Selkeä sanatason tapa ilmaista negatiivista asennoitumista ovat myös erilaiset affektiiivista sävyä kantavat verbit. Näistä tyypillisin on *syyllistyä*:

(8) -- Ko. tapaan **syyllistyvät** niin nuoret kuin iäkkäämmätkin urheiluselostajat. (87)

(9) -- Käsitkseni on, että näihin ilmauksiin **syyllistyvät** enimmäkseen nuoret toimittajat. -- (164)

Myös erilaiset deskriptiiviset kielenkäyttöä kuvaavat verbit (esimerkki 10: *pesiytyä*, kommentti 11: *viljellä*) ovat negatiivisesti latautuneissa kommentteissa tavallisia. *Pesiytyä*-tyyppisten verbien yhteydessä jonkin ryhmän käyttämä kieli näyttäytyy alueena tai objektina, jolla on rajat ja johon jokin ei-toivottu kielellinen piirre ilmaantuu (Mäntynen 2003a: 136). Sen sijaan ilmausta *viljellä kieltä* on Mäntynen (mts. 131) mukaan myös fennistiikassa käytetty neutraalissa merkityksessä *käyttää kieltä* – joskin tässä aineistossa, kuten myös Mäntyselällä (mp.), ilmausta on käytetty vain normatiivisissa yhteyksissä:

(10) Kieleen, varsinkin mediaan ja poliittisen vasemmiston kielenkäyttöön **pesiytynyt** mauton liioittelu. -- (129)

(11) -- Poliittisessa puheessa ilmausta **ovat viljelleet** istuvat kansanedustajat, sekä korkeat virkamiehet, joita mediat tämän tästä haastattelevat. -- (277)

Negatiivisissa kommentteissa esiintyy myös eriasteista deonttista modaalisuutta. Deonttisella modaalisuudella tarkoitetaan VISK:n (§ 1554) mukaan puhujan tahdon tai puheyhteisön normien mukaista lupaa tai velvollisuutta ilmaisevia kielenaineiksia, kuten modaaliverbejä.

(12) -- Samoin jonkin asian tai henkilön "arvostaminen korkealle" on turha anglismi, jota **tulisi** mielestäni **välttää** asiatekstissä. (26)

(13) -- Lähes jokainen mediassa lämpötiloista puhuva käyttää mielestäni vääriä ilmauksia! Jos lämpötila on noin 20 astetta, sitä **ei pidä kertoa** kaksinkertaisin likiarvo- yms. ilmauksin -- (45)

- (14) -- Miksi (helsinkiläiset) toimittajat **saavat puhua** noin rumasti valtakunnan medioissa?"
-- (125)

Deonttista modaalisuutta sisältävät kommentit vaikuttaisivat liittyvän erityisesti käyttökontekstiin, jossa vastaajan mielestä norminvastainen kielen piirre esiintyy. Esimerkiksi toimittajien kielenkäyttöä koskevassa esimerkissä 12 vastaaja asettaa rajoja *asiatekstin* kielelle, esimerkissä 13 mediassa oleville säätiedotuksille ja esimerkissä 14 kaikille *valtakunnan medioille*. Huomiolarvoista myös on, että esimerkin 14 modaaliverbi poikkeaa sävyltään kahdesta edellisestä: siinä missä esimerkkien 12 ja 13 modaalisuudessa on kyse velvollisuudesta käyttää kieltä tietyllä tavalla tietyssä ympäristössä, esimerkin 14 kirjoittaja kyseenalaistaakin toimittajien oikeuden *puhua rumasti valtakunnan medioissa*. Kielenkäytön rajat siis piirtyvät modaali-ilmauksissa niin velvollisuuksien kuin vapauksienkin kautta.

Tyypillinen keino osoittaa negatiivista asennoitumista kommentoissa on myös eri fokuspartikkeleiden käyttö. Fokuspartikkeleista käytetyimpiä ovat *jopa* (esimerkki 15), liitepartikkelit *-kin* ja *-kaan* (esimerkit 16 ja 17) sekä *mutta*-konjunktion yhteydessä esiintyvä *myös* (esimerkit 17 ja 18):

- (15) -- Kaikenikäiset, **jopa** radiotoimittajat luonto-ohjelmissa ja annaperhot omista goldepup-pyistään (153)
(16) -- Toimittajat**kaan** eivät hallitse kielämme, joka kurjistuu ja köyhtyy nopeasti. -- (73)
(17) -- Meidän 13v. poika käyttää tämän tyyliä lauseita, **mutta** niin **myös** muutamat työka-verinikin ikään katsomatta. -- (295)
(18) -- Useimmat ovat lapsia, **mutta** huomattava osa aikuisista käyttää **myös**. (229)

Fokuspartikkelit ovat erikoistuneet osoittamaan esimerkiksi odotuksenvastaisuutta (VISK: § 839, § 1103, § 1635). Partikkelit *jopa* sekä *-kin* ja *-kaan* ikään kuin nostavat esimerkeissä esiin norminvastaista kieltä käyttäviä ryhmiä kuvaavan kuvitteellisen asteikon epäodotuksenmukaisimman ääripään. Esimerkissä 15 *radiotoimittajat* asettuvat *jopa*-partikkelin myötä epäodotuksenmukaiseksi ryhmäksi käyttämään norminvastaista kieltä, esimerkissä 16 tällaiseen rooliin joutuvat *-kaan*-partikkelin avulla *toimittajat*. Sen sijaan esimerkeissä 17 ja 18 tietyn kielenkäyttäjärhymän epäodotuksenmukaisuus jonkin kielenpiirteen käyttäjänä ilmenee, kun ryhmä rinnastetaan toiseen ryhmään. Esimerkissä 17 norminvastaisen ilmauksen odotuksenmukaiseksi tai neutraaliksi käyttäjäksi asetetaan *13-vuotias poika*, kun taas tähän verraten odotuksenvastaiseksi kielenkäyttäjärhymäksi *mutta–myös*-yhdistelmän avulla nimetään vastaajan *työkaverit*.

Vastaavasti esimerkissä 18 odotuksenmukaisina tai neutraaleina norminvastaisen kielen käyttäjinä pidetään *lapsia* ja odotuksenvastaisina *aikuisia*.

Kaikkein hienovaraisimmillaan negatiivista suhtautumista voidaan osoittaa myös typografisin keinoin. Esimerkiksi seuraavissa esimerkeissä käytetyt huutomerkki voidaan tulkita affektisiksi (ks. Karvinen 2014):

(19) -- Kokeneen toimittajan Susanna Reinbothin tekstiä! (4)

(20) -- Kirjoittaja on lehden "lifestyle-toimituksen" esimies! (54)

4.2 Aineistossa esiintyvät kielenkäyttäjryhmät

Analysoimistani 300 kommentista 174 (58 %) sisältää kannanoton jonkin eksplikoitun ihmisryhmän kieleen. Vastaajilla siis vaikuttaisi olevan tarve ryhmitellä toisiaan myös kielenkäyttöä koskevassa keskustelussa erilaisiin ryhmiin. Kiinnostavaa tämä juuri Yleiskielitalkoiden kontekstissa on siksi, että pääfokus Kielitoimiston kyselyssä on nimenomaan kielenpiirteissä, ei kielenkäyttäjissä. Siitä huolimatta huomattavan moni vastaaja on kommentoinut myös kielenkäyttäjiä tai -käyttäjryhmiä.

Seuraavassa taulukossa on listattuna suurimmasta pienimpään kaikki ne kielenkäyttäjryhmät, joiden kielenkäyttöä kommentoidaan aineistossa useammassa kuin yhdessä kommentissa:

Ryhmä	kommentteja (kpl)
A Toimittajat	92
B Nuoret	42
C Poliitikot	21
D Aikuiset	18
E (Muut kuin kielen) asiantuntijat, korkeakoulutetut	15
F Esiintyjät, kokeneet puhujat	13
G Kielen asiantuntijat	13
H Lapset	10
I Pääkaupunkiseutu, kaupunkilaiset	9
J Virkamiehet	8
K Vanhat ihmiset	7
L Asiakaspalvelijat, myyjät	6
M Esimiehet	3
N Somekeskustelijat, nettikirjoittajat	3
O Turkulaiset	2

Taulukko 1: Aineistossa yli yhden maininnan saaneet kielenkäyttäjryhmät.

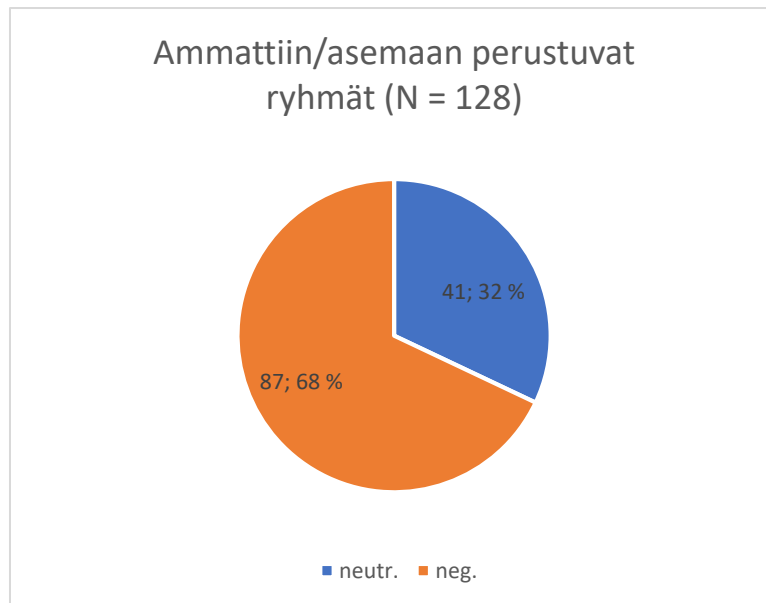
Tämän aineiston vastaajilla näyttäisi olevan kolme pääperiaatetta, jonka perusteella he luokittelevat ihmisiä kielenkäyttäjryhmiin. Näistä kaksi määrittyy selkeämmin: luokittelun perusteena on kielenkäyttäjän ikä (ryhmät B, D, H ja K) tai asuinpaikka (ryhmät I ja O). Kolmantena pääperiaatteena vaikuttaisi olevan kielenkäyttäjän ammatti (esim. ryhmät A, J ja L) tai jonkinlainen sosiaalinen asema yhteiskunnassa (esim. ryhmät E ja F). Ammatti ja asema luokittelukriteereinä myös jossain määrin limittyvät: esimerkiksi poliitikot (ryhmä C) tai esimiehet (ryhmä M) ovat ammattikuntina sellaisia, joihin liittyy myös korkea sosiaalinen status yhteiskunnassa.

Olen luvussa 2.2 kuvannut fennistiikan saralla tehtyjä kielenkäyttäjryhmiä koskevia tutkimuksia sekä joitakin niissä tehtyjä havaintoja ihmisten käsityksistä ja asenteista koskien eri ryhmien kielenkäyttöä. Sekä tutkimusten lähtöasetelmissä että niiden tuloksissa on esiintynyt samankaltaisia kielenkäyttäjryhmien luokittelun kriteerejä kuin tämän tutkielman aineistossa. Näitä samankaltaisuuksia – ja toisaalta myös joitakin eroavaisuuksia – käsittelem tarkemmin tuonnempana päätelmien yhteydessä luvussa 5.1.

Seuraavissa luvuissa tarkastelen yksityiskohtaisemmin viittä suurinta aineistosta nousutta kielenkäyttäjryhmää. Käsittelem ryhmiä kahdessa alaluvussa, joista ensimmäisessä tarkastelen ammattiin tai asemaan perustuvia suurimpia ryhmiä (A. *Toimittajat*, C. *Poliitikot* ja E. *Asiantuntijat ja korkeakoulutetut*) ja toisessa ikään perustuvia suurimpia ryhmiä (B. *Nuoret* ja D. *Aikuiset*).

4.3 Ammattiin ja asemaan perustuvat ryhmät

Ammattiin tai asemaan perustuvia ryhmiä on viidestä eniten kommentoidusta ryhmästä kolme: A. *Toimittajat* (N = 92), C. *Poliitikot* (N = 21) ja E. *Asiantuntijat ja korkeakoulutetut* (N = 15). Näitä ryhmiä koskevat kommentit (yht. N = 128) jakautuvat sävyiltään neutraaleihin ja negatiivisesti latautuneisiin seuraavasti:

Kuvio 1: Ammattiin tai asemaan perustuvien ryhmien kielenkäyttöä koskevat kommentit.

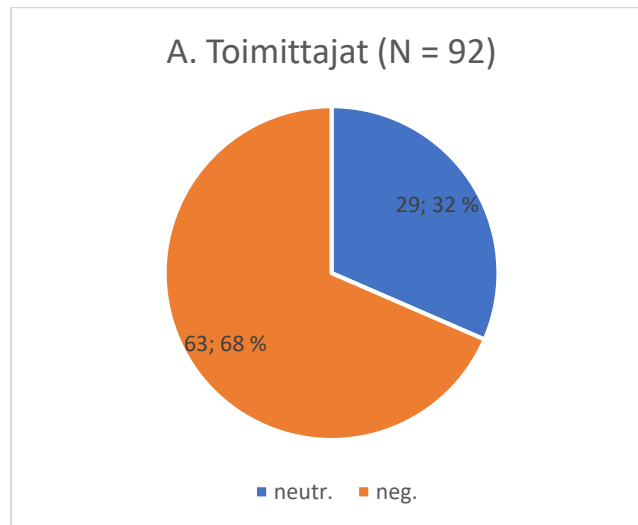
Kaksi kolmasosaa (68 %) ammatin tai aseman perusteella luokitelluista ryhmistä on sävyiltään negatiivisia. Loput 32 % on neutraaleja. Negatiivisten kommenttien suurempi määrä implikoi tulkintani mukaan sitä, että ammatin tai aseman kautta luokiteltuihin kielenkäyttäjryhmiin kohdistuu runsaasti kieltä koskevia odotuksia: norminvastainen kieli koetaan pääsääntöisesti näihin ryhmiin kuuluvilta kielenkäyttäjiltä tavalla tai toisella ei-toivottavaksi.

4.3.1 Toimittajat

Kaikista suurin alaryhmä aineistossani on A. *Toimittajat*. Tähän ryhmään olen sijoittanut sellaiset kommentit, joissa kielenkäyttäjryhmää kutsutaan nimellä *toimittajat* (myös tarkemmin esimerkiksi *lehti-*, *tv-*, *urheilu-* tai *uutistoimittajat*) tai *journalistit*. Myös *meteorologit*¹¹ olen sijoittanut tähän ryhmään – nähdäkseni aineistossa heitä kommentoidaan ennen kaikkea esiintyvänä puhetyön tekijöinä eikä varsinaisesti säätieteilijöinä tai asiantuntijoina. Yksittäisiä ryhmään A sijoitettuja poikkeuksia edellä mainituista ovat esimerkiksi *toimituksen esimies* (kommentti 54) ja *Ylen ihmiset* (kommentti 183).

Kuviossa 2 on nähtävillä toimittajien kielenkäyttöä koskevien kommenttien jakautuminen negatiivisesti latautuneisiin ja neutraaleihin kommentteihin:

¹¹ Meteorologien kieltä koskevat kommentit muodostavat ryhmän A sisälle oman alaryhmänsä, jossa on yhteensä 10 kommenttia. Vielä tätäkin suurempi alaryhmä toimittajien kieleen kantaa ottavien kommenttien joukossa on urheilutoimittajien ja -selostajien kieltä koskevien kommenttien ryhmä; tällaisia on aineistossani yhteensä jopa 19 kappaletta. Vaikuttaisikin siltä, että erityisesti urheilu- ja säätoimittajien käyttämä kieli herättää vastaajissa ajatuksia ja mielipiteitä.

Kuvio 2: Ryhmän A kielenkäyttöä koskevat kommentit.

Toimittajia koskevista kommenteista kaksi kolmasosaa (68 %) on negatiivisesti latautuneita ja vain vajaa kolmannes (29 %) neutraaleja. Suurimmalla osalla vastaajista siis on jonkinlaisia odotuksia koskien toimittajien käyttämää kieltä. Jaon perusteella vaikuttaisi siltä, että toimittajilta odotetaan varsin norminmukaista kielenkäyttöä.

Toimittajien kielenkäyttöä koskevia kommentteja on aineistossani yhteensä 92 kappaletta, mikä tarkoittaa, että lähes kolmasosassa (31 %) kaikista aineistoni kommenteista otetaan tavalla tai toisella kantaa toimittajien käyttämään kieleen. Osuus on huomattavan suuri, ja onkin tarpeen pohtia syitä ryhmän A ylliedustukselle.

Ensinnäkin suuri osa siitä yleiskielisestä tekstimassasta, jota ihminen yleensä päivittäin ympärillään näkee tai kuulee, on erilaisten toimittajien tuottamaa. Täten on varsin odotuksenmukaista, että yleiskielen seurantatalkoisiin tulee runsaasti havaintoja juuri toimittajien käyttämästä kielestä. Toisekseen niille konteksteille, joissa toimittajien tuottamaa kieltä esiintyy, asetetaan tietynlaisia odotuksia: esimerkiksi toimittajien kielenhuoltoasenteita tutkinut Saviniemi (2015: 45–46) toteaa *lehtikielen* toimivan tärkeänä vaikuttimena yleisön kieleen. Monet lukijat ovat tietoisia tästä lehdissä käytetyn kielen vallasta, minkä vuoksi lehtikiieleltä odotetaan asiallista tyyliä (mp.). Esimerkiksi tämä odotus näyttää siirtyneen kielenkäyttökontekstista koskemaan myös kielenkäyttäjiä (ks. esim. mts. 15), mikä näkyy myös oman aineistoni toimittajia koskevissa kommenteissa.

Kolmas keskeinen seikka, joka lienee inspiroinut vastaajia kommentoimaan juuri toimittajien kieltä, on median kielimaiseman muuttuminen 2000-luvulla. Siinä missä aikaisemmin mediaa on hallinnut suhteellisen yksinäinen toimittajien joukko, on rinnalle viime vuosikymmeninä noussut lukuisia uusia mediankanavia ja lukemattomia uusia, myös yksittäisten ihmisten

ääniä. Äänen monipuolistuessa myös kielenkäytön tavat mediassa ovat lisääntyneet, ja nämä muutokset ovat luonnollisesti herättäneet ihmisissä tarpeen kommentoida ja keskustella muutuneesta kielimaisemasta. (Saviniemi 2015: 16; Hiidenmaa 2003: 34–35.)

Toimittajien kielenkäyttöä koskevista negatiivisesti latautuneista kommenteista nousee esiin muutamia perusteluita sille, miksi norminvastainen kieli juuri toimittajien käyttämänä on vastaajien mielestä epätoivottavaa. Vastaajat vetoavat muun muassa kielen esiintymisympäristöön: he esimerkiksi ilmaisevat norminvastaisen kielen olevan sopimatonta *tv-suomeen* (esimerkki 21), kyseenalaistavat norminvastaisen ilmauksen *uutiskelpoisuutta* (esimerkki 22) tai muulla tavoin ilmaisevat, että käytetty kieli ei jostain syystä sovi johonkin tiettyyn mediaan tai tiedotusvälineiden kieleen ylipäätään:

- (21) Minua häiritsee, että MTV3'n uutisankkurit ym. toimittajat käyttävät usein väärin epäsuoraa esitystä, esim. "voitko kertoa, että mitä tarkoitat". **"Että" ei kuulu tv-suomeen.** -- (85)
- (22) Televisiossa se tuntuu myös olevan toimittajien lempisana, kun he hehkuttavat "huikeaa" gaalailtaa tai jonkun "huikeaa" esitystä. Minua kiinnostaa mistä "huikea" sana on peräisin ja **onko se uutiskelpoinen sana? -- Tämä sopii iltapäivä- ja sensaatiolehtien tyyliin, mutta ei Ylälle joka tätä ilmaisua myös ahkerasti viljelee.** -- (124)
- (23) -- Tällaiset ilmaisut ovat **levinneet** mediaan tv- ja radiouutisia ja haastatteluja myöten, **jopa** Hesarin pääkirjoituspalstalle. -- (77)
- (24) -- "Väärää" kieltä **ei pidä edistää varsinkaan tiedotusvälineissä** suosimalla sellaista -- (81)

Kontekstiin vetoaminen lienee eräänlaista rajojen vetämistä kielimuotojen välille. Toteamalla, että jokin kielenilmaus esiintyy *jopa Hesarin pääkirjoituspalstalla* (esimerkki 23) tai ettei *"väärää" kieltä pidä edistää tiedotusvälineissä* (esimerkki 24), tulee kommentin kirjoittaja asettaneeksi normeja näissä konteksteissa esiintyvälle kielelle.

Osa vastaajista tarkastelee mediaan kelpaamatonta kieltä enemmän toimittajien "valta-aseman" näkökulmasta. He siis perustelevat negatiivisen suhtautumisensa yhtä lailla vedoten siihen, että käytetty kieli ei sovi tiedotusvälineisiin, mutta ilmaisevat tavalla tai toisella, että toimittajalla on julkisen kielen käyttäjänä vastuu tai velvollisuus käyttää kieltä tietyllä tavalla:

- (25) -- Miksi (helsinkiläiset) toimittajat **saavat puhua noin rumasti valtakunnan medioissa?** (125)

- (26) "Minua ja monia muita tuttaviani ihmetyttää kun toimittajat, sekä lemmikkien omistajat puhuvat eläimistä "HÄN" – – **Etenkin julkisen sanan käyttäjien pitää puhua oikeaa Suomen kieliooppia.** (151)

Esimerkissä 25 vastaaja kyseenalaistaa (*helsinkiläisten*) toimittajien oikeuden käyttää hänen arvionsa mukaan *rumaa* kieltä valtakunnan medioissa. Sen sijaan, että kommentin kirjoittaja kysyisi *Miksi toimittajat puhuvat rumasti valtakunnan medioissa?*, hän liittyy kysymykseen luvallisuutta ilmaisevan modaaliverbin *saada*. Kysymykseen implikoituu vastaajan näkemys siitä, että oikeastaan toimittajilla ei pitäisi olla lupaa käyttää kieltä näin, vaan itse asiassa heillä on velvollisuus toimia toisin. Niin ikään deonttista modaalisuutta esiintyy esimerkissä 26, jossa vastaaja esittää suoran direktiivin *julkisen sanan käyttäjille*: velvollisuus puhua *oikeaa Suomen kieliooppia* ilmenee nesessiiviverbin *pitää* käytössä.

Myös seuraava esimerkki esittää toimittajat kielenkäytön esimerkkeinä, *oppaina*:

- (27) toimittajat etunenässä ovat **huonon ja velton kielenkäytön oppaina** – – (144)

Kirjoittaja kuvaa toimittajien käyttämää kieltä *huonoksi* ja *veltoksi* – Mäntynen (2003: 166) on osoittanut, että huonoa kieltä usein luonnehditaan juuri tällaisilla fyysiseen heikkouteen viittavilla sanoilla. Toimittajat siis vaikuttavat esimerkin 27 mukaan käyttävän rooliaan *kielenkäytön oppaina* väärin käyttäessään ei-norminmukaista kieltä.

Kontekstiin ja velvollisuuksiin vetoamisen lisäksi vastaajat perustelevat negatiivista suhtautumistaan toimittajien kielivalintoihin sillä, että tietynlainen (norminmukainen) kielenkäyttö yksinkertaisesti kuuluu toimittajien ammattitaitoon (esimerkki 28):

- (28) Varsinkin nuoriso tai keski-ikäiset, ja **kumma kylläkin toimittajatkin puhetyön ammattilaisina** käyttävät turhan usein eläimistä hän-sanaa. (152)

Esimerkissä 28 norminvastaisen ilmauksen esittäjäksi nimetään *varsinkin nuoriso tai keski-ikäiset* sekä toimittajat. Verrattuna toimittajiin nuorisoa ja keski-ikäisiä käsitellään huomattavasti neutraalimmin: toimittajien norminvastaisen kielen käyttöön liitetään kielteistä ihmettelyä heijasteleva ilmaus *kumma kyllä* ja lisäksi odotuksenvastaisuutta korostetaan *-kin*-partikkelilla.

Ammattitaidon epäileminen ulotetaan myös toimittajien koulutuksen kritisointiin. Näin tehdään esimerkiksi esimerkeissä 29 ja 30:

- (29) – – Virheellistä äidinkieltämme kuulee tiedotusvälineissä niin paljon joka päivä, että **mitähän on mahtanut tapahtua koulutuksessa**. Toimittajatkaan eivät hallitse kieltämme, joka kurjistuu ja köyhtyy nopeasti. – – (73)

- (30) Käsitykseni on, että näihin ilmauksiin **syyllyistyvät** enimmäkseen nuoret toimittajat. **Toimittajien koulutuksen laatu herättää epäilyksiä.** (164)

Toisaalta toimittaja-ammatin myös oletetaan muokkaavan kielenkäyttäjän tapaa tarkastella ja käyttää kieltä:

- (31) – – Kaksoispassiivia käyttävät **jopa** juontajat ja toimittajat. **Luulisi heidän kiinnittävän huomiota kielenkäyttöön!** (75)
- (32) **mikä vaivaa nykyisiä journalisteja**, kun yhä useampi uutinen on kirjoitettu niin, että jokainen lause muodostaa oman kappaleensa. – – (236)
- (33) Ärsyttäviä ilmiöitä ja erityisesti **huolestuttaa toimittajien** (sekä lehti- että tv-toimittajien) **suomen kielen taitamattomuus nykyään.** (84)

Esimerkissä 31 esitetään ikään kuin automaationa se, että toimittajan tai juontajan ammatissa toimiva kiinnittää erityishuomiota kielenkäyttöön. Epäselväksi jää, koskeeko tämä oletamus myös muuta kuin toimittajan tai juontajan työssään käyttämää kieltä. Esimerkissä 32 otetaan varsin voimakkaasti kantaa toimittajien kielenkäyttöön: norminvastaisesti kieltä käyttävää toimittajaa suorastaan *vaivaa* jokin. Myös esimerkin 33 kirjoittaja suhtautuu toimittajien *suomen kielen taitamattomuuteen* melko voimakkaasti ilmaistessaan, että ilmiö *huolestuttaa* häntä.

Kiinnostavaa esimerkeissä 32 ja 33 on myös se, että niiden kirjoittajat tulevat ilmaisseeksi toimittajien ammattitaidon heikentyneen aiemmasta. Esimerkin 33 kirjoittajaa huolestuttaa toimittajien suomen kielen taitamattomuus nimenomaan *nykyään*, samoin esimerkin 32 kirjoittaja viittaa *nykyisiin journalisteihin*. Tällaisia kommentteja on aineistossa enemmänkin: esimerkiksi edellä esitetyistä kommentteista esimerkissä 30 etenkin *nuorien toimittajien* esitetään syyllyistyvän norminvastaisen kielen käyttämiseen. Myös esimerkissä 29 (ks. edellä) pohditaan, että mitähän toimittajien koulutuksessa *on mahtanut tapahtua*, kun tiedotusvälineissä käytetty kieli kehnonee.

Olen aineiston käsittelyä kuvaavassa luvussa 3.3.2 kuvannut kysymyksiä, joiden kautta olen analyysini ensimmäisessä vaiheessa lähestynyt aineistoani. Yksi näistä kysymyksistä koskee kommentteissa esiintyviä käyttöyhteyksiä, joissa vastaajien kommentoivat kielenilmaukset esiintyvät. Kommenteissa esiintuodut käyttöyhteydet ovat esimerkiksi erilaiset kielimuotoja (kuten esimerkissä 34 *puhekieli, puheenomainen kirjoitettu kieli, nettikieli*), tekstilajikonteksteja (esimerkissä 35 *asiatekstit*) tai laajempia esiintymisympäristöjä (esimerkissä 36 *lehdet*):

- (34) "Suomenkielessä käytetään **asiateksteissä** ulkolaisia ilmaisuja esim: goutsu. Miksei valmentaja – – (41)
- (35) – – Kaikkein yleisintä predikatiivinen käyttö näyttää olevan **puhekielessä ja puheenomaisessa kirjoitetussa kielessä, kuten erilaisissa nettikirjoituksissa ja -kommenteissa.** – – (72)
- (36) – – Arrgh, **lehdissä** näkyy hirveän usein tällainen kivikautinen sanamuoto. – – (169)

Koska tutkimukseni ensisijaisena kohteena ovat asenteet kielenkäyttäjryhmien käyttämää, ei siis erilaisissa konteksteissa esiintyvää, kieltä kohtaan, olen jättänyt tekstiyhteyttä koskevat kommentit analyysissäni pääosin taka-alalle. Toimittajien yhteydessä käyttöyhteyksiin kantaottavia kommentteja on kuitenkin syytä sivuta hieman (jo edellä tekemieni havaintojen lisäksi).

Aineistoni 300 kommentista 153:ssa (51 %) eksplikoidaan jokin konteksti tai käyttöyhteys, jossa esiintyvään kieleen otetaan kantaa. Tällaisista kommenteista jopa 82 %, siis 126 kappaletta, nostaa esiin nimenomaan jonkin tiedotusvälineisiin liittyvän esiintymisympäristön tai median tekstilajin. Tällaisia käyttöyhteyksiä ovat esimerkiksi *television keskusteluohjelmat* (kommentti 16), *uutisotsikot* (kommentti 42) tai lehtien *pääkirjoitukset* (kommentti 117). Monissa kommenteissa nostetaan esille erityisesti Helsingin Sanomien tai Yleisradion eri medioiden kieli: vastaajat vaikuttavat asettavan erityisesti näille paljon odotuksia kielen suhteen:

- (37) – – Urheilussa ihan Yle'kin käyttää kielikuvia mutta pahin kaikessa mainitsemassani on Iltapäivälehdet. (Juorulehtiä en ole ottanut käteeni.) – – (213)
- (38) – – Erityisesti raivostuttaa, että se on, vieläpä vahvennettuna tekstinä, Helsingin Sanomissa. Johtavan perinteikkään sanomalehden kieliasun pitäisi olla huoliteltu. – – (284)

Huomionarvoista on, että huomattavan suuri osa tällaisista tiedotusvälineiden kieltä koskevista kommenteista ei sijoitu analyysissäni toimittajien kieltä käsittelevään A-ryhmään. Tämä johtuu siitä, että tällaisissa kommenteissa ei suoranaisesti ole otettu kantaa *toimittajien* käyttämään kieleen, vaan näkökulma kommenteissa on tekstiyhteydessä. Yhteensä tällaisia, pääasiallisen analyysini ulkopuolelle jääneitä, kommentteja on 93 kappaletta – siis yhtä paljon kuin toimittajien kieltä koskevia kommentteja. Huomioitavaa siis on, että tämänkin tutkielman aineistossa tiedotusvälineissä käytettyyn kieleen – ja todennäköisesti myös toimittajien kieleen

– liittyy vielä huomattavasti enemmän näkemyksiä ja asenteita kuin tämän tutkimuksen rajauksen puitteissa saadaan näkyville.

4.3.2 Poliitikot, asiantuntijat ja korkeakoulutetut

Kaksi muuta ammattiin tai asemaan perustuvaa ryhmää aineistoni viiden suurimman kielenkäyttäjärühmän joukossa ovat C. *Poliitikot* (N = 21) ja E. *Asiantuntijat ja korkeakoulutetut* (N = 15). Käsittelen nämä ryhmät samassa alaluvussa, koska niiden otoskoot ovat varsin pienet. Lisäksi ryhmistä tehdyt huomiot ovat samankaltaisia.

Ryhmään C. *Poliitikot* olen sijoittanut sellaiset kommentit, joissa kielenkäyttäjärühmä on nimetty *poliitikoiksi*, *päittäjiksi* tai *ministereiksi*. Lisäksi ryhmään on sijoitettu esimerkiksi kommentti 46, jossa kielenkäyttäjärühmä on rajattu ilmauksella *Juha Sipilän hallitus*.

Ryhmä E. *Asiantuntijat ja korkeakoulutetut* on kaikista käsittelemistäni kielenkäyttäjärühmistä koostumukseltaan heterogeenisin. Ryhmässä on esimerkiksi erilaisiksi *asiantuntijoiksi* nimettyjä kielenkäyttäjärühmiä (esimerkiksi kommentissa 22 *kaikenkarvaiset kiekkopelin 'asiantuntijat'* tai kommentissa 239 *minkä vaan alan asiantuntijat*). Erikseen *kielen asiantuntijoiksi* nimettyjä kielenkäyttäjärühmiä ryhmässä E sen sijaan ei ole – tällaiset kommentit (N = 13) olen koonnut omaksi ryhmäkseen G. *Kielen asiantuntijat*. Tämä ratkaisu on tehty, jotta analyysissä saataisiin näkyviin yleisesti korkeakoulutettujen henkilöiden kielenkäyttöä koskevia asenteita ja perusteluita niiden takana – kielen asiantuntijoiden käyttämää norminvastaista kieltä koskevassa kommentoinnissa negatiivisten asenteiden perustelut liittyvät poikkeuksetta siihen, että kieleen perehtyminen itsessään antaa kielen asiantuntijoille toisaalta kompetenssia ja toisaalta velvollisuuden käyttää kieltä norminmukaisesti.

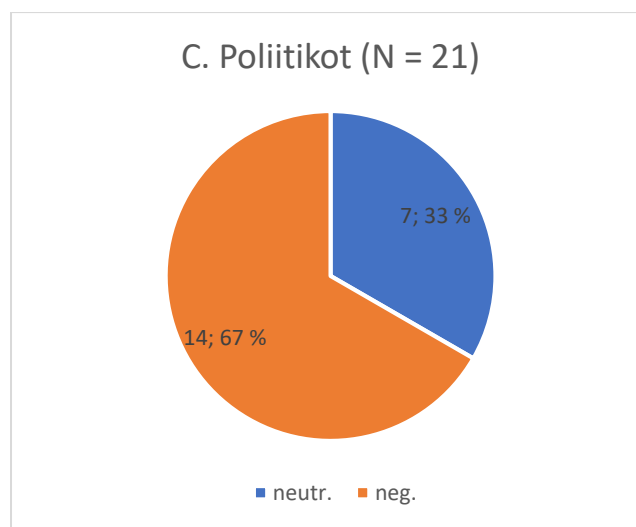
Asiantuntijoiden lisäksi ryhmään E on sijoitettu sellaiset kommentit, joissa kielenkäyttäjärühmän nimeäminen viittaa jollain lailla korkeaan koulutustasoon: tällaisia kategorisointeja ovat esimerkiksi *korkeakoulutetut* (useita kommentteja), *akateemisesti sivistyneet* (kommentti 164) ja *lukeneet ihmiset* (kommentti 188). Myös selvästi korkeakoulun vaatineiden ammattiryhmien (kuten kommentin 243 *opettajat* tai kommentin 131 *lääkärit*) kieleen kantaa ottavat kommentit on sijoitettu tähän ryhmään.

Toimittajista poiketen ryhmien C ja E ryhmittelykriteerit tuntuvat nojaavan pelkän ammatin sijaan vahvemmin ryhmien sosiaaliseen statukseen ja asemaan yhteiskunnassa. Arvoasetelma näkyy joissain kommentteissa myös ilmipantuna: esimerkiksi poliitikkojen ryhmään sijoitetussa esimerkissä 39 kielenkäyttäjärühmä on nimetty *päittäjiksi*, mutta lisäksi sitä täsmennetään ilmauksella *korkealla paikalla olevat*:

(39) – – Saada "aikaiseksi" on yleinen väännös, jota kuulee yleisesti myös **korkealla paikalla olevien päättäjien** suusta. – – (140)

Kieli-ideologioiden ja muiden ideologioiden suhdetta käsiteltäessä (ks. tarkemmin luku 5.2) juuri näiden ryhmien tarkastelu on kiinnostavaa: paljastaako korkean yhteiskunnallisen statuksen perusteella ryhmiteltyjen kielenkäyttäjien kieleen liittyvät asenteet jotakin myös eri asemissa oleviin henkilöihin kohdistuvista asenteista yleensä?

Kuviossa 3 näkyy poliitikkojen kielenkäyttöä koskevien kommenttien jakautuminen sävyiltään neutraaleihin ja negatiivisesti latautuneisiin:

Kuvio 3: Ryhmän C kielenkäyttöä koskevat kommentit.

Kolmasosa poliitikkojen kielenkäyttöä koskevista kommentteista (33 %) on neutraaleja ja loput kaksi kolmasosaa (67 %) negatiivisesti latautuneita. Verrattuna toimittajien kielenkäyttöä koskevaan kommentointiin on neutraalien kommenttien osuus hitusen suurempi (ks. kuvio 2). Kuitenkin myös tässä ryhmässä selkeä valtaosa kommentteista on negatiivisesti latautuneita. Vaikuttaisi siis siltä, että myös poliitikkojen kielelle asetetaan tietynlaisia odotuksia. Tässä vaiheessa on kuitenkin otettava huomioon poliitikkojen kielenkäyttöä koskevien kommenttien suhteellisen pieni määrä; yhteensä ryhmään C sijoitettuja kommentteja on vain 21 kappaletta, jolloin kommentteista tehdyt havainnot eivät liene sellaisenaan yleistettävissä, vaikka kertovatkin ehkä jotakin poliitikkojen käyttämään kieleen kohdistuvista asenteista. Kommenttien jakautuminen neutraaleihin ja negatiivisiin tässä ryhmässä joka tapauksessa mukaillee kaikkien ammattiin tai asemaan perustuvien ryhmien kommenttien jakautumista (ks. kuvio 1).

Negatiivista suhtautumista norminvastaiseen kielenkäyttöön poliitikkojen puheessa perustellaan pääsääntöisesti melko ohuesti. Usein kommentteista on *mutta-*, *jopa-* tai *myös-*

partikkeleiden implikoimana luettavissa lähinnä se, että norminvastainen kielenkäyttö ei vastaajan mielestä yksinkertaisesti sovi politiikon käyttämäksi:

- (40) Mainitut kielen piirteet kuuluvat eri-ikäisille, miehille ja naisille. **Mutta** kun **jopa** keski-ikäinen poliitikko "aidosti" ja "selkeästi" kertoo asiaansa, pakko on luovuttaa: tämä nyt on nykysuomea. (5)
- (41) – – useimmiten nuoremman puoleisia kielenkäyttäjiä, **mutta** saattaa olla **myös** politiikon käyttämänä, kun halutaan antaa kuva, että halutaan miellyttää nuorisoa – – (159)
- (42) – – Saada "aikaiseksi" on yleinen väännös, jota kuulee yleisesti **myös** korkealla paikalla olevien päättäjien suusta. – – (140)

Esimerkkikommenteissa poliitikot esitetään ikään kuin ääriesimerkkinä norminvastaisen kielen käyttäjistä. Esimerkeissä 40 ja 41 luodaan *mutta*-konjunktion avulla kontrasti poliitikkojen ja toisen kielenkäyttäjärühmän välille, jolloin poliitikot esiintyvät odotuksenvastaisempana kielenkäyttäjärühmänä norminvastaisen ilmauksen esittäjäksi (tämäntyyppistä lauseiden ja niissä esiintyvien propositioiden välille muodostuvaa suhdetta kutsutaan *konsessiiviseksi* suhteeksi, jota käsittelen tarkemmin tuonnempana luvussa 4.4.1). Samankaltainen sävy syntyy esimerkiksi 42 *myös*-partikkelin implikoimana. Poliitikon ammattiin tai asemaan näyttäisikin liittyvän vastaajien mielestä jotakin sellaista, joka ei salli mitä tahansa kielenkäytön tapoja.

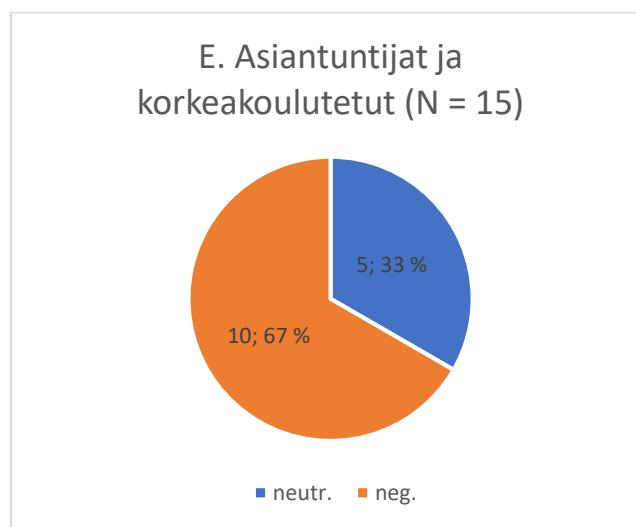
Toisaalta negatiivisiin kommentteihin vaikuttaisi toisinaan nivoutuvan myös muita kuin puhtaasti kieleen liittyviä asenteita:

- (43) ”Digitalisaatio” Muotisana jota käytetään täysin väärässä merkityksessä. – – [Esiintyy] Pahtien **Juha Sipilän hallituksen progandassa**. (46)
- (44) – – Samoin ilmaisu "kautta", jota etenkin poliitikot käyttävät **kehäpäätelmissään**. – – (134)
- (45) Kieleen, **varsinkin** mediaan ja **poliittisen vasemmiston kielenkäyttöön** pesiytynyt mauton liioittelu. – – (129)

Esimerkkien 43 ja 44 kirjoittajat liittävät poliitikkojen kielenkäyttöön sangen negatiivisesti lausuneet ilmaukset *propaganda* ja *kehäpäätelmät*. Tällaisten ilmausten käyttö tuntuisi kantavan mukanaan kielenkäyttöön liittyvän negatiivisuuden lisäksi myös muunlaista ärsyyntymistä politiikkaan tai poliitikoihin. Ärsyyntyminen kuitenkin tuodaan esiin kiinnostavasti nimenomaan kohdistamalla negatiivinen arviointi poliitikkojen käyttämään kieleen. Esimerkin 45

kirjoittaja puolestaan toteaa ”mauttoman liioittelun pesiytyneen”¹² nimenomaan *poliittisen vasemmiston* kielenkäyttöön. Rajaamalla mauttoman liioittelun käytön koskemaan juuri politiikan vasenta laitaa tulee kommentoija ilmaisseeksi jotakin myös omasta poliittisesta kannastaan – muutoin tällainen rajaus vaikuttaisi varsin mielivaltaiselta.

Ryhmä E. *Asiantuntijat ja korkeakoulutetut* on pienin viidestä eniten kommentoidusta ryhmästä. Tähän ryhmään sijoitettuja kommentteja on 15 kappaletta, ja näistä kaksi kolmasosaa (67 %) on negatiivisesti latautuneita ja loput (33 %) neutraaleja. Kuvio 4 havainnollistaa asiantuntijoita ja korkeakoulutettuja koskevien kommenttien jakautumista negatiivissävytteisiin ja neutraaleihin:

Kuvio 4: Ryhmän E kielenkäyttöä koskevat kommentit.

Jako tässäkin ryhmässä siis noudattelee kaikkien asemaan tai ammattiin perustuvien ryhmien kommenttien jakautumista (ks. kuvio 1). Huomioitavaa kuitenkin on, että ryhmä E on kooltaan hyvin pieni, joten ryhmästä tehdyt havainnot ovat korkeintaan suuntaa-antavia.

Asiantuntijoihin ja korkeakoulutettuihin liittyvät negatiivisesti latautuneet kommentit sisältävät samankaltaisia elementtejä kuin poliitikkoja koskevat kommentit. Asiantuntijat ja korkeakoulutetut esitetään poliitikkojen lailla epätodennäköisiksi norminvastaisen kielen käyttäjiksi. Tyypillisesti tällainen näkemys rakentuu myös ryhmän E kommentteihin *jopa-* tai *-kin-* partikkeleiden avulla:

¹² Huom. myös tässä sanavalintojen affektisuus. Vastaaaja luonnehtii kielenkäyttöä *liioitteluksi*, joka jo sellaisenaan on affektiivinen ilmaus, mutta etenkin yhdistettynä adjektiiviattribuuttiin *mauton* on kielenkäytön tavan kuvaus selkeästi negatiivisesti latautunut. Niin ikään verbi *pesiytyä* on affektiivinen: se luo kuvan kielestä jonkinlaisena luontoalueena, jolle ei-toivottu ilmaus kutsumatta ilmestyy (vrt. Mäntynen 2003a: luku 6.1.1.; ks. myös Leino 1989).

- (46) – – Luulisi, ettei kenenkään kielikorva sitä hyväksyisi, mutta **jopa niinkin** korkeasti koulutautuneen henkilön kuin Virpi Hämeen-Anttilan kielikorva vaikuttaa olevan mykkä – – (59)
- (47) – – Tätä voi kuulla akateemisestikin sivistyneiden suusta, toivottavasti ei kauaa. – – (164)
- (48) Eilisen tekstini jatkoksi lisäesimerkkinä kuinka lukeneetkin ihmiset nykyään sanailevat – – (188)
- (49) – – **Jopa** oppineet ihmiset käyttävät "ketä" joka paikassa. – – (259)

Kommenteista huokuu sellainen vaikutelma, kuin norminvastainen kieli olisi jollain lailla tyhmyyden tai sivistymättömyyden merkki. Suurimmassa osassa kommenteista tällainen asenne ilmenee implikoituna esimerkiksi edellä kuvattujen keinojen avulla, mutta muutamissa näkemys tuodaan esille myös suoraan:

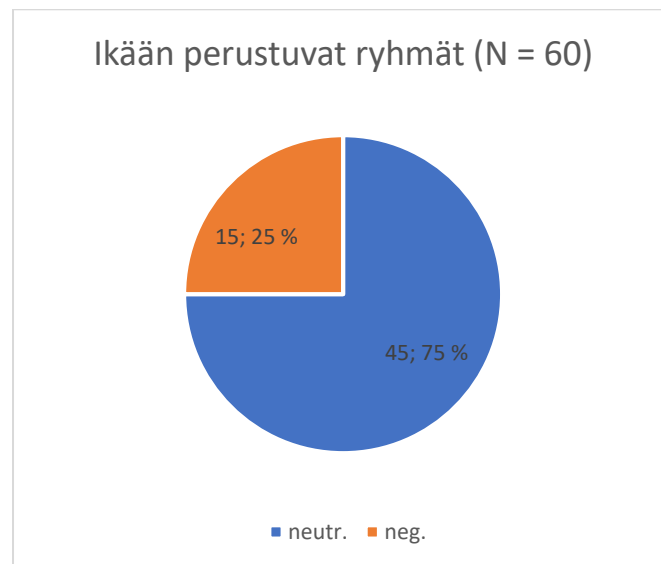
- (50) – – Toinen ilmiö on **puuttuva yleissivistys joka saa aikaan myös väärää kielenkäyttöä**. (19)
- (51) – – Ja se "tota" lipsahtaa **ihan kaikin puolin järkeviltäkin vaikuttavien** henkilöiden suusta. – – (35)

Esimerkissä 50 *väärän kielenkäytön* katsotaan olevan seurausta *puuttuvasta yleissivistyksestä*. Esimerkissä 51 norminvastaisen ilmauksen käyttäjinä ovat *ihan kaikin puolin järkeviltä vaikuttavat henkilöt*. Nämä kielenkäyttäjät esitetään *-kin*-partikkelin myötä epäodotuksenmukaiseksi ryhmäksi käyttämään kieltä norminvastaisesti, mikä korostuu myös verbin *lipsahtaa* käytössä: norminvastainen ilmaus on ikään kuin puolivahingossa livahtanut ryhmän kielenkäyttöön. Ilmaus vaikuttaa vastaajan mielestä paljastavan, etteivät sen käyttäjät kenties olekaan niin *kaikin puolin järkeviä* kuin miltä vaikuttavat.

Käsitys jollain lailla *huonon* tai *väärän* kielen liittymisestä matalaan sivistystasoon tai muuten heikkoon älylliseen kompetenssiin on kielikeskusteluissa tyypillinen. Havaintoja tällaisista näkemyksistä löytyy niin fennistiikan historian alkumetreiltä (ks. esim. Paunonen 1996: 548) kuin aivan tuoreistakin kieliäsenntutkimuksista (esim. Koistinen 2018: 42–44).

4.4 Ikään perustuvat ryhmät

Ikäperustaisia ryhmiä on viiden kommentoiduimman kielenkäyttäjryhmän joukossa kaksi: B. Nuoret (N = 42) ja D. Aikuiset (N = 18). Näitä ryhmiä koskevat kommentit jakautuvat neutraaleihin ja negatiivisesti latautuneisiin seuraavasti:

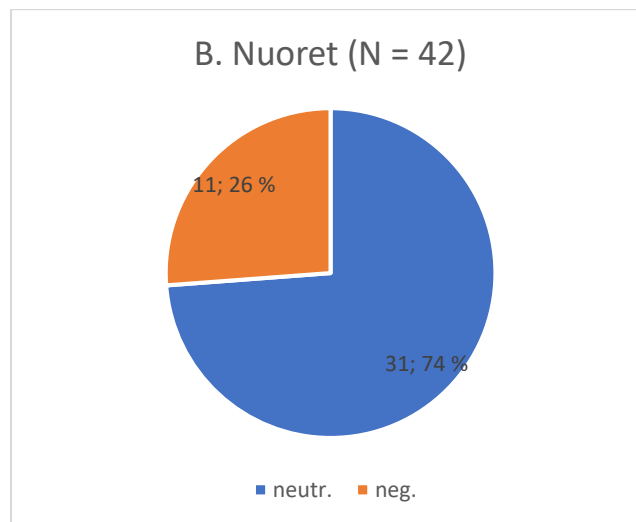
Kuvio 5: Ikään perustuvien ryhmien kielenkäyttöä koskevat kommentit.

Jako ikään perustuvien ryhmien kommenteissa on päinvastainen verrattuna ammattiin ja asemaan perustuvien ryhmien kommentteihin (ks. kuvio 1): ikäperustaisten ryhmien kommenteista kolme neljäsosaa (75 %) on sävyiltään neutraaleja ja vain 25 % negatiivisesti latautuneita. Vaikuttaisi siis siltä, että ammatin tai aseman kautta luokiteltuihin kielenkäyttäjiin liittyy tiukempia kieltä koskevia odotuksia kuin niihin kielenkäyttäjiin, jotka on luokiteltu vain iän perusteella.

4.4.1 Nuoret

Ryhmään B. *Nuoret* on sijoitettu sellaiset kommentit, joissa kielenkäyttäjryhmä nimetään ilmauksella *nuoret* tai *nuoriso*. Lisäksi ryhmään on sijoitettu sellaiset kommentit, joissa kielenkäyttäjryhmän attribuuttina toimii adjektiivi *nuori* tai jokin sen komparaatiomuodoista (esimerkiksi kommentissa 10 *nuoret aikuiset*, kommentissa 12 *nuoremmat meteorologit* ja kommentissa 26 *nuoret urheilijat*).

Kuvio 6 havainnollistaa nuorten kielenkäyttöä koskevien kommenttien jakautumista negatiivisesti latautuneisiin ja neutraaleihin kommentteihin. Kolme neljäsosaa (74 %) tämän alaryhmän kommenteista on neutraaleja ja loput 26 % negatiivisia:

Kuvio 6: Ryhmän B kielenkäyttöä koskevat kommentit.

Suurin osa nuorten kielenkäyttöä koskevasta kommentoinnista on tässä aineistossa – yleiseen nuoria ja nuorten kielenkäyttöä koskevaan puheeseen verraten kenties yllättäen – sävyltään neutraalia. Itse kielen piirre tai norminvastainen ilmaus saattaa herättää vastaajassa negatiivisia tunteita, mutta siihen, että juuri nuoret käyttävät kieltä mainitulla tavalla, ei osoiteta niin myönteistä kuin kielteistäkään asennoitumista:

(52) – – Pitäisikö peräti hyväksyä muoto "en pysty pelaa", **kuten nuorten kuulee sanovan?** (16)

(53) – – En jaksa "sahaa" tätä puuta, **tyypillinen erityisesti nuorten käyttämänä.** (140)

(54) Nuo jälkimmäiset, eli yt. ... ovat **nuorten ihmisten sähköposteista.** – – (182)

Nuoria myös käytetään jonkinlaisena verrokkiryhmänä muille kielenkäyttäjryhmille. Tyypillisesti tällaisissa kommentteissa todetaan neutraaliin sävyyn nuorten käyttävän kieltä jollakin tietyllä tavalla ja sitten lisätään negatiiviseen sävyyn tavan olevan käytössä myös jollakin toisella ryhmällä:

(55) – – Kyseistä "korkealle arvostamista" olen kuullut **nuorien urheilijoiden suusta, mutta myös urheilutoimittajat** käyttävät ilmausta jutuissaan. (26)

(56) – – **useimmiten nuoremman puoleisia kielenkäyttäjiä, mutta saattaa olla myös politiikan käyttämänä,** kun halutaan antaa kuva, että halutaan miellyttää nuorisoa (159)

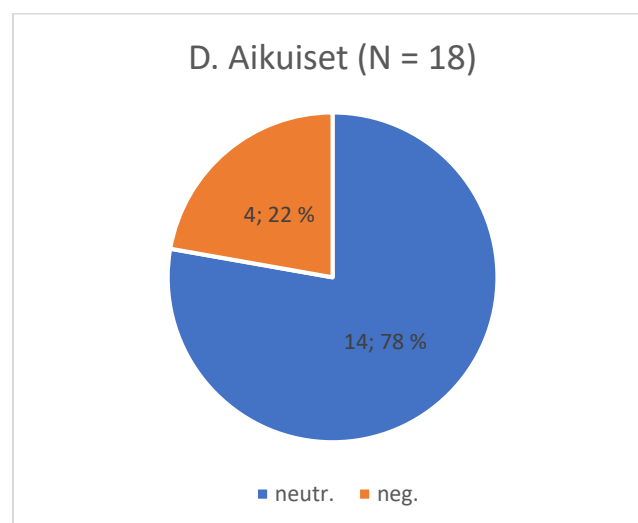
(57) **Useimmiten nuoriso mutta myös varttunut väestö (178)**

Esimerkeissä 55, 56 ja 57 lauseiden välille luodaan *mutta*-konjunktiolla konsessiivinen suhde. Konsessiivisessa suhteessa molempien lauseiden propositiot ovat tosia, mutta samalla implikoidaan jommankumman lauseen proposition olevan jollain tavalla epäodotuksenmukainen tai kyseisessä kontekstissa yhteensopimaton toisen proposition kanssa (Tieteen termipankki: *konsessiivinen suhde*, viitattu 23.1.2019). (Ks. *mutta*-konjunktiosta ja konsessiivisuudesta myös VISK: § 1130.) Esimerkkikommenteissa odotuksenmukaista on, että nuoret käyttävät kieltä toisaalla kommentissa esitetyllä tavalla, *mutta*-konjunktion jälkeen nimetyn toisen ryhmän kohdalla näin taas ei ole. Nuoret siis asetetaan kommentteissa sellaisten kielenkäyttäjien rooliin, joilta toisaalta odotetaan ja toisaalta myös hyväksytään norminvastaisen kielen käyttöä.

Kautta aikojen on käyty keskustelua siitä, miten *kaikki* oli ennen paremmin. Ihmiset olivat ahkerampia, ruoka maistui paremmalta ja sääkin oli kaikkina vuodenaikoina miellyttävämpi. (Ks. esim. Kakkuri-Knuutila 1998: 249). Tällainen retoriikka kietoutuu usein nuoria koskevaan keskusteluun: nuoriso tavataan nähdä entisaikojä huonomman nykyajan ajankohtaisimpana ruumiillistumana. Ei siis ihme, että nuorten kielenkäyttö ja kielenkäyttötaidot ovat niin ikään tyypillisiä kielipuheen aiheita (ks. esim. Hiidenmaa 2003: 12) – tästä syystä nuoria koskevien kommenttien osuus lienee aineistossanikin varsin suuri.

4.4.2 Aikuiset

Toinen ikäperustainen ryhmä on D. *Aikuiset*. Verrattuna nuoriin aikuisten kieltä kommentoidaan aineistossani huomattavasti vähemmän; kommentteja ryhmässä D on vain 18. Näistä noin viidesosa (22 %) on luokiteltu negatiivisiksi ja loput (78 %) neutraaleiksi:

Kuvio 7: Ryhmän D kielenkäyttöä koskevat kommentit.

Jako vastaa suurin piirtein myös nuorten kielenkäyttöä koskevien kommenttien jakautumista neutraaleihin ja sävyiltään negatiivisiin, joskin nuorilla negatiivisten kommenttien osuus on hieman suurempi (26 %).

Suurimmassa osassa aikuisten kieltä koskevista kommenteista kielenkäyttäjryhmää kuvataan neutraalisti iän kautta. Erilaiset ikään liittyvät kategorisoinnit, kuten *nelikymppiset* (esimerkki 58), *työikäiset* (59), *keski-ikäiset* (60) tai *aikuiset naiset* (61), näyttäisivätkin olevan tavallinen tapa nimenomaan kuvata kielenkäyttäjryhmää:

(58) – – Sitä käyttävät puheessa **nelikymppiset** tai sitä nuoremmat, – – (102)

(59) – – Jatketaan on ollut **työikäisten, lähellä eläkeikää olevien ihmisten** kanssa käydyissä puheluissa (182)

(60) – – [Sana] Kuuluu enimmäkseen **keski-ikäisten** suusta. (194)

(61) – – [Sana] Esiintyy erityisesti **aikuisten naisten** sosiaalisen median päivityksissä, joissa muu teksti on kuitenkin aivan tavallista proosallista kerrontaa. (248)

Huomionarvoista on, että aikuisia kielenkäyttäjiä kuvaavat kategorisoinnit ovat esimerkiksi nuorten kategorioihin verrattuna varsin kirjavina. Sen sijaan, että aikuisiin viitattaisiin yksinkertaisesti *aikuisina*, sisältävät aikuisten kategorisoinnit myös muunlaista kuin ikään liittyvää tietoa kielenkäyttäjistä. Esimerkiksi esimerkissä 59 kielenkäyttäjryhmää kutsutaan nimellä *työikäiset, lähellä eläkeikää olevat ihmiset* – iän lisäksi tämän kielenkäyttäjryhmän kohdalla olennaista vaikuttaisikin olevan myös työelämän piiriin kuuluminen. Vastaavasti esimerkissä 61 kielenkäyttäjryhmänä on *aikuiset naiset*, jolloin kategoriaan kuulumisen edellytyksenä on aikuisuuden lisäksi myös kielenkäyttäjien naiseus.

Negatiivisissa kommenteissa aikuisilla on päinvastainen rooli kuin nuorilla (ks. ed. luku): verrattuna nuoriin aikuiset esitetään epäodotuksenmukaisempana ryhmänä käyttämään norminvastaista kieltä. Näin tapahtuu esimerkeissä 62 ja 63, joissa lasten tai nuorten norminvastainen kielenkäyttö esitetään neutraalina. Aikuiset puolestaan asettuvat normeja rikkovan kielen käyttäjinä odotuksenvastaiseen asemaan partikkeleiden *mutta* ja *myös* yhdistelmän sekä esimerkissä 63 *-kin*-liitepartikkelin myötä (ks. tarkemmin luku 4.1).

(62) – – Useimmat ovat lapsia, **mutta** huomattava osa aikuisista käyttää **myös**. (229)

(63) – – Meidän 13v. poika käyttää tämän tyyllisiä lauseita, **mutta** niin **myös** muutamat työka-
verinikin ikään katsomatta – – (295)

Kaiken kaikkiaan vaikuttaisi kuitenkin siltä, että aikuisuus itsessään ei vastaajien mielestä luo kielenkäyttäjälle velvollisuutta käyttää kieltä kovinkaan normitetusti. Tästä kertoo sekä kommenttien vähäinen määrä ylipäätään että negatiivisten kommenttien pieni osuus kaikista ryhmän kommenteista. Iän sijaan muut sosiaaliset seikat näyttäisivätkin olevan merkittävämpiä tekijöitä sen suhteen, kenen kielenkäytölle asetetaan normeja.

5 LOPUKSI

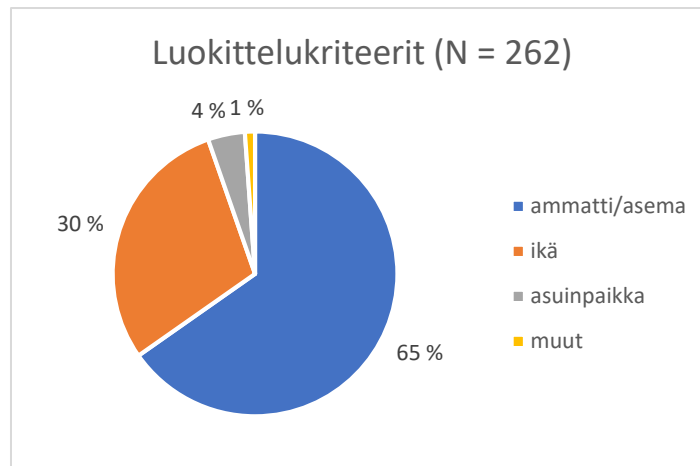
Olen kuvannut tämän tutkielman johdantoluvussa Irvinen ja Galin (2000) ikonisaatioprosessia, jossa jokin kielenpiirre tai tapa käyttää kieltä alkaa vastaanottajien, kuulijoiden tai lukijoiden, mielissä kantaa sosiaalisia merkityksiä. Prosessissa kielenpiirre ja sosiaalinen muotti siis liittyvät yhteen. Ikonisaatiota on tyypillisesti tarkasteltu ensisijaisesti kielenpiirteen kautta (Mäntynen ym. 2012: 330). Tämän tutkielman tavoitteena on sen sijaan ollut selvittää, toimiiko prosessi myös päinvastaiseen suuntaan: kantaako tietty sosiaalinen tekijä mukanaan odotuksia tietynlaisesta kielenkäytön tavasta, kuten hypoteesissäni olen olettanut? Olen tutkielmassani havainnut useita seikkoja, jotka puoltavat hypoteesiani. Seuraavaksi esittelen niistä keskeisimmät.

5.1 Tulokset ja johtopäätökset

Tutkielmassani olen tarkastellut kolmeasataa Kotimaisten kielten keskuksen Kielitoimiston yleiskielitalkoisiin tullutta talkoohavaintoa. Olen lähestynyt aineistoa kahden tutkimuskysymyksen kautta, joista ensimmäinen koskee vastaajien luomia ja esiin nostamia kielenkäyttäjärhymiä; olen tarkastellut, millaisia kielenkäyttäjärhymiä kommentoissa esiintyy ja millaisten kriteerien perusteella näitä ryhmiä rajataan. Työni toisena ja keskeisimpänä tavoitteena on ollut selvittää, millaisia odotuksia – normeja, rajoituksia, velvollisuuksia tai vapauksia – eri ryhmien kielenkäytölle asetetaan ja miten nämä eri ryhmille kohdistetut odotukset poikkeavat toisistaan.

Aineistoni kommentoista reilusti yli puolessa (174/300, 58 %) kommentoidaan norminvastaisen kielenpiirteen esittelyn lisäksi tavalla tai toisella jonkin sosiaalisiin kriteerein rajatun ihmisryhmän kielenkäyttöä. Tämän havainnon perusteella voidaan todeta, että vastaajilla todella on ensinnäkin tarve niputtaa ihmisiä kieltä koskevassa diskurssissa kielenkäyttäjärhymiksi, ja toisaalta, että sosiaalisiin seikkoihin näyttäisi liittyvän myös oletuksia ja odotuksia kielenkäytön tavoista.

Aineistoni kommentoissa esiintyy kolme pääperiaatetta, joiden mukaan kielenkäyttäjää luokitellaan ryhmiin: ikä, asuinpaikka sekä ammatti tai sosiaalinen asema yhteiskunnassa. Alla olevassa kuviossa 8 on kuvattuna, kuinka usein aineiston kommentoissa luokiteltiin kielenkäyttäjää minkäkin luokitteluperiaatteen mukaan. Diagrammissa on laskettuna vain yli yhden maininnan saaneet ryhmät.

Kuvio 8: Aineistossa esiintyvien kielenkäyttäjryhmien luokittelukriteerit.

Kolmesta pääluokitteluperiaatteesta harvinaisin aineistossani on kielenkäyttäjän asuinpaikka. Tämä on jossain määrin yllättävää: kieliasennetutkimuksissa kielenkäyttäjryhmän rajaaminen nimenomaan asuinpaikan perusteella on muihin kriteereihin verraten yleistä (ks. esim. Labov 1966; Juusela & Nisula 2006; Vaattovaara 2009; Sorjonen ym. 2015a). Toisaalta yleiskielitalkoiden ensisijaisen tarkoituksen – yleiskieltä koskevien kommenttien keräämisen – huomioon ottaen paikkakuntaisuuden vähäinen korostuminen ei puolestaan ole lainkaan yllättävää. Toisaalta esimerkiksi murteellisuudet yleiskielisessä kontekstissa herättävät huomiota; ne voisivat hyvinkin ensinnäkin rohkaista osallistumaan yleiskielen seurantatalkoisiin ja toisekseen toimia ärsykkeenä asuinpaikan perusteella rajatun kielenkäyttäjryhmän kommentoinnille. Joka tapauksessa kiinnostavaa on, että vaikka kielentutkijoiden tapa luokitella kielenkäyttäjryhmiä painottaa asuinpaikkaa, näkevät ainakin tämän aineiston maallikkovastaajat muut seikat kielenkäytön tapoja leimaavammiksi. Asuinpaikkaperustaisista ryhmistä suurin on tässä aineistossa ryhmä I *Pääkaupunkiseutu/kaupunkilaiset* (N = 9), mikä on odotuksenmukaista – juuri pääkaupunkiseudulle ja erityisesti Helsinkiin tyypillisesti liitetään erilaisia kielenkäyttöä koskevia stereotyyppioita (ks. esim. Vaattovaara & Halonen 2015).

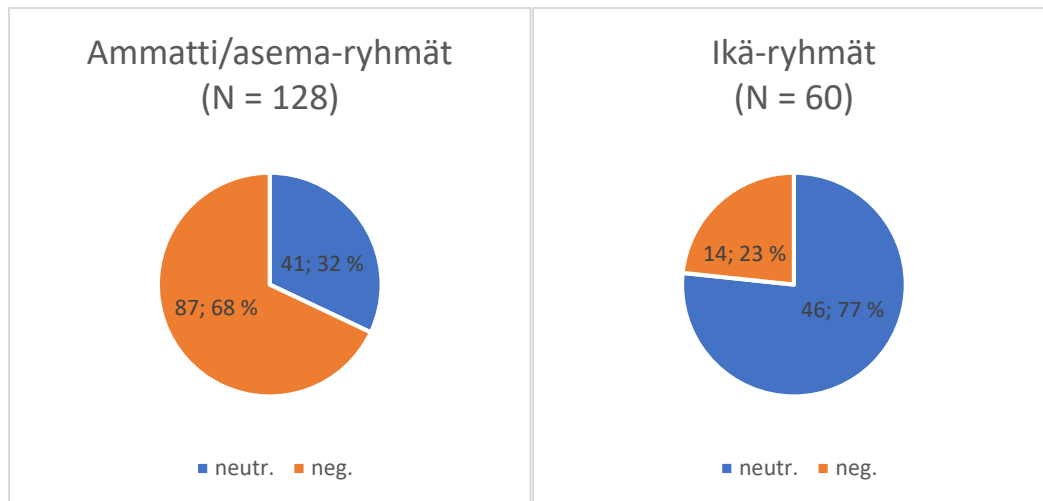
Toiseksi yleisin tapa aineistossani luokitella ihmisiä kielenkäyttäjryhmiin on kielenkäyttäjien ikä. Ikä nostetaan kielenkäyttäjryhmää rajaavaksi kriteeriksi huomattavasti useammin kuin asuinpaikka: siinä missä asuinpaikka toimii luokitteluperusteena vain neljässä prosentissa yli yksi kertaa aineistossa esiintyviin alaryhmiin sijoitetuissa kommentteissa, ikäperustaisesti ryhmiä on luokiteltu 30 %:ssa. Yhtäältä ikämainintojen suurempaan määrään verrattuna asuinpaikkamainintoihin vaikuttanee yleiskielitalkoiden osallistumislomakkeen Kommentteja-osion yhteydessä oleva ohjeistus: siinä sisältöesimerkiksi ehdotetaan kommentteja ”ilmauksen esittäjän iästä” (ks. liite 1). Lomake siis jossain määrin ohjailee vastaajia kommentoimaan

kielenkäyttäjän ikää. Toisaalta ikä on myös yksi tyypillinen kielenkäyttäjien luokittelukriteeri eri ryhmien kielenkäyttöä koskevassa diskurssissa: erityisesti nuorten käyttämä kieli ja kielenkäyttötaidot ovat esimerkiksi Hiidenmaan (2003: 12) mukaan tyypillisiä kielestä käydyn keskustelun aiheita. Nuorten kielenkäyttöä kommentoitiin myös tässä aineistossa runsaasti: kaikista alaryhmistä toiseksi suurin B. *Nuoret* sisältää yhteensä 42 nuorten kieleen kantaa ottavaa kommenttia.

Selvästi suosituin (65 %) luokitteluperiaate aineistossani on kielenkäyttäjärühmän rajaaminen ammatin tai yhteiskunnallisen aseman perusteella. Ammatti ja asema siis nousevat tässä aineistossa kaikista eniten kommentteja herättäviksi sosiaalisiksi tekijöiksi kielenkäytön tavoista ja niitä koskevista käsityksistä ja odotuksista keskustellessa. Samankaltaisia tuloksia ovat saaneet pääkaupunkiseudulla kasvaneiden kielellisiä asenteita tutkineet Vaattovaara ja Soininen-Stojanov (2006: 243–244): tutkimuksessa vastaajat ilmoittivat havaitsevansa kielenkäytöllisiä eroja muun muassa sosiaalisen taustan, koulutuksen ja ammatin perusteella.

Tutkielmassani viisi eniten kommentteja kerännyttä alaryhmää ovat A. *Toimittajat*, B. *Nuoret*, C. *Poliitikot*, D. *Aikuiset* ja E. *Asiantuntijat ja korkeakoulutetut*. Näistä ryhmät A, C ja E ovat ammatin tai aseman perusteella luokiteltuja ja ryhmät B ja D ikäperustaisia. Olen työissäni tarkastellut sitä, kuinka näitä kielenkäyttäjärühmiä arvioidaan yleiskielen normien vastaisen ilmausten käyttäjinä. Olen analyysissäni jakanut kommentit negatiivisävytteisiin ja neutraaleihin ja toivoakseni päässyt näin käsiksi siihen, miltä ryhmiltä norminvastaisen kielen käyttöä hyväksytään suopeammin ja miltä vastahakoisemmin.

Analyysini osoittaa, että ammatin tai yhteiskunnallisen aseman perusteella luokiteltuja ryhmiä koskeva kommentointi on pääosin negatiivista, kun taas iän perusteella rajattujen ryhmien sävy on enimmäkseen neutraali. Alla olevat kuviot havainnollistavat tätä kontrastia:

Kuviot 9 ja 10: Ammatti/asema- ja ikäperusteisia kielenkäyttäjryhmiä koskevien kommenttien vertailu.

Analyysini mukaan negatiivisten kommenttien määrästä voidaan päätellä, kuinka kielteisesti vastaajat kokevat yleiskielen normien vastaisen kielenkäytön kyseessä olevalta ryhmältä. Toisin sanoen mitä suurempi osuus ryhmän kielenkäyttöä koskevista kommenteista on negatiivisia, sitä enemmän vastaajat asettavat rajoituksia ryhmän kielenkäytölle. Tämän aineiston analyysin perusteella vaikuttaisi siltä, että ammattiin ja asemaan liitetään huomattavasti enemmän kielenkäyttöä koskevia rajoituksia kuin iän perusteella luokitetuille ryhmille. Myös ammatin ja aseman nouseminen suosituimmaksi kriteeriksi luokitella kielenkäyttäjää tukee tätä havaintoa: vaikuttaisi siltä, että ammattiin ja asemaan kytkeytyy vahvemmin mielikuvia tietynlaisesta kielenkäytöstä kuin muihin sosiaalisiin luokittelukriteereihin.

Suurin yksittäinen alaryhmä aineistossani on *A. Toimittajat*. Lähes kolmasosassa aineistoni kommenteista otetaan kantaa toimittajien käyttämään kieleen. Lisäksi aineistossani on yhtä paljon kommentteja, joissa kommentoidaan tiedotusvälineiden tai median kieltä nimenomaan kontekstilähtöisesti nostamatta suoranaisesti esiin toimittajia kielenkäyttäjinä. (Sytä toimittajia koskevien kommenttien yliedustukselle aineistossani olen pohtinut tarkemmin luvussa 4.3.1.)

Toimittajia koskevista kommenteista noin kaksi kolmasosaa on negatiivisesti latautuneita (ks. kuvio 2 sivulla 34). Vaikuttaisi siis siltä, että toimittajien kieleen kohdistetaan odotuksia ja siltä odotetaan norminmukaisuutta. Toimittajien omia kielenhuoltoasenteita tutkinut Saviniemi (2015: 287) toteaa väitöstutkimuksessaan, että yleisimmin toimittajien perusteluissa omaa kielenkäyttöään koskeville normivaatimuksille aktivoitui niin sanottu *laatudiskurssi*: toimittajat perustelivat kielenhuollon tärkeyttä esimerkiksi viestimen tasokkuuden, uskottavuuden tai työntekijöiden ammattitaidon näkökulmasta. Toisekseen toimittajien puheessa aktivoitui *vastuudiskurssi*, jossa korostui toimittajien vastuu ja velvollisuus toimia yhteiskunnassa norminmukaisen kielenkäytön esimerkkinä (mp.). Samat diskurssit näyttävät aktivoituvan myös tämän

tutkielman maallikkovastaajilla: negatiivista suhtautumista toimittajien norminvastaiseen kielenkäyttöön perustellaan aineistossani esimerkiksi vedoten toimittajien ammattitaitoon tai velvollisuuteen käyttää kieltä tietyllä tavalla.

Aineistoni kommenteista noussut suurin ikäperustainen kielenkäyttäjryhmä on B. *Nuoret*. Tähän ryhmään sijoitetuista kommenteista kolme neljäsosaa on sävyltään neutraaleja (ks. kuvio 6 sivulla 45). Analyysistani ilmenee, että nuoria käytetään aineistoni kommenteissa eräänlaisena verrokkiryhmänä muille kielenkäyttäjryhmille. Tällaisissa kommenteissa nuoret esitetään neutraaliin sävyyn jonkin norminvastaisen kielenpiirteen esittäjinä ja heihin rinnastetaan negatiivissävytteisesti toinen, samaa kielenpiirrettä ilmaisussaan käyttävä kielenkäyttäjryhmä. Vaikka myös aikuisten kielenkäyttöä koskevista kommenteista valtaosa on neutraaleja (ks. kuvio 7 sivulla 46), näyttäisi aikuisilla silti olevan nuoriin nähden päinvastainen rooli norminvastaisen kielen käyttäjinä. Aikuisten kielenkäyttöä koskevissa negatiivissävytteisissä kommenteissa aikuiset esitetään epäodotuksenmukaisempana ryhmänä norminvastaisen kielen käytölle kuin nuoret.

Fairclough (esim. 1992: 67–68, 87) kutsuu kielenkäyttöön liittyvää itsestään selvän mallin syntymistä termillä *luonnollistuminen* (ks. myös Kalliokoski 1996: 14). Vaikuttaisikin siltä, että aineistossani nuorten kielenkäyttöä koskevissa näkemyksissä on tapahtunut eräänlainen luonnollistumisprosessi: nuorten norminvastaisesta kielenkäytöstä näyttäisi tulleen itsestäänselvyys, josta ei ole syytä hämmästyä tai ärsyntyä.

5.2 Tutkielman anti kieli-ideologiselle keskustelulle

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut kieli-asenteita – siis asenteita ja arvotuksia koskien kieltä ja kielenkäyttäjiä. Kuten jo aiemmin luvussa 1 totesin, nähdäkseni kieli-asenteita tutkimalla voidaan päästä käsiksi kieli-ideologisiin ja edelleen laajempiin aatteellisiin kysymyksiin. Näin tutkielmani lopuksi tavoitteenani on liittää tässä työssä tekemiäni havaintoja osaksi kieli-ideologista keskustelua.

Kieli-ideologioiden synty ja kehitys tapahtuu usein kytköksissä muihin yhteiskunnassa pinnalla oleviin aatteisiin tai ideologioihin (Mäntynen ym. 2012: 337). Esimerkiksi kielen ”puhuttautta” ja ”alkuperäisyyttä” korostavan purismin, yhden suomen kirjakielen kehityksen 1800-lukulaisista johtoaatteista, voidaan katsoa olevan samaan aikaan muillakin elämän ja yhteiskunnan aloilla vaikuttaneen kansallisromantiikan tuote (Rintala 1998: 54). Kalliokosken ym. (2018: 477) mukaan kieli-ideologioiden yhteys yhteiskunnallisiin murroksiin näkyy erityisesti siinä, että kielipoliittinen keskustelu tyypillisesti vilkastuu juuri poliittisten muutosten jälkeen.

Näin kävi 1800-luvun lisäksi esimerkiksi sen jälkeen, kun Suomi liittyi vuonna 1995 Euroopan unioniin (mp.).

Kieli-ideologioiden sekoittuminen yhteiskunnassa vaikuttaviin muihin ideologioihin ja aatteisiin näkyy myös omassa aineistossani etenkin poliitikkoja koskevien kommenttien yhteydessä. Jotkin poliitikkojen kielenkäyttöä koskevat negatiivissävytteiset kommentit implikoivat negatiivista suhtautumista poliitikkojen norminvastaisen kielenkäytön lisäksi myös politiikkaan tai poliitikkoihin ylipäätään. Osaan kommenteista on kirjautunut myös merkkejä vastaajan omasta poliittisesta kannasta.

Aineistossani asiantuntijoiden ja korkeakoulutettujen kieltä käsittelevissä kommenteissa norminvastainen kieli esiintyy jonkinlaisena sivistymättömyyden merkinä. Paunonen (1996: 548) toteaa ilmiön olevan tuttu jo 1800-luvun kirjakielen kehityksen ajoilta. Norminmukaisen yleiskielen katsottiin olevan parempaa ja hienompaa, koska sillä käsiteltiin esimerkiksi murteisiin verrattuna arvokkaampia asioita, kuten lainsäädäntöön, koulutukseen tai kulttuuriin liittyviä kysymyksiä (mp.). Myös tämän tulkitsen eräänlaiseksi ei-kielellisen ideologian työntymiseksi kieltä koskevaan diskurssiin.

Juuri nämä kieli-ideologioiden ja muiden ideologioiden risteämät nostavat nähdäkseni esille kieli-ideologioita käsittelevän tutkimuksen ja keskustelun tärkeyden. Kiinnittämällä huomiota siihen, millaisia asenteita ja ideologioita esimerkiksi eri ryhmien kielenkäyttöön liittyy, voidaan päästä käsiksi myös yleisempiin asenteisiin ja ideologioihin, jotka koskevat näitä erilaisin sosiaalisin kriteerein rajattuja ryhmiä. Ilmiö konkretisoituu esimerkiksi sosiaalisen median keskustelupalstoilla, joilla toisinaan on nähtävissä tilanne, jossa väittelytilanteessa toinen, esimerkiksi poliittisen ristiriidan, osapuolista nostaa esille itse argumentin sijaan vastapuolen tekemän kielivirheen. Kiinnittämällä huomiota itse keskustelun aiheen sijaan kielenkäytön tapaan vastapuoli suljetaan keskustelusta pois näennäisesti norminvastaisen kielenkäytön vuoksi, vaikka oikeastaan syynä on se, ettei esimerkiksi tämän poliittinen agenda tai vaikkapa sosiaalinen status miellytä.

Olen tällä tutkimuksella toivoakseni valottanut sitä tosiseikkaa, että erilaisin sosiaalisin kriteerein rajattuihin ryhmiin kohdistetaan erilaisia kielenkäyttöön kohdistuvia odotuksia, asetetaan erilaisia kielenkäytöllisiä rajoituksia ja suodaan erilaisia vapauksia. Jatkossa keskustelua olisi kiinnostavaa viedä yhä edemmäs kohti ideologioiden diskurssia: millaisia eri ryhmiin kohdistuvia asenteita ryhmien kielenkäyttöön suuntautuvat asenteet kantavat mukanaan? Mihin tiukkojen rajojen asettaminen ryhmän kielenkäytölle oikeastaan perustuu? Mitä toisaalta kertoo ryhmään kohdistuvista asenteista se, että norminvastainen kielenkäyttö koetaan ryhmän käyttämänä hyväksyttäväksi ja jopa odotuksenmukaiseksi? Kiinnostavaa olisi myös tutkia niin

ikään sosiaalisessa mediassa esiintyvää eri ryhmien kielenkäyttöä jäljittelevää tai parodioivaa kieltä¹³: millaisten ryhmien kielenkäyttöä jäljitellään ja millaisia asenteita toiminnalla välitetään? Kaiken kaikkiaan eri ryhmien kieltä koskevia asenteita olisi tarpeen tutkia enemmän: aihe tarjoaa mahdollisuuden osallistua ajankohtaiseen ja tärkeään polarisaatio- ja kuplautumiskeskusteluun fennistiikan keinoin.

---

¹³ Ks. esim. Jodel-sovelluksen digiroolipeleistä Tukiainen 2018 sekä äärioikeistolaisia arvoja kannattavien henkilöiden kielenkäyttöä imitoiva ja parodioiva *Terrorismin ja sukien vastainen kansanliike* -ryhmä Facebookissa (linkki: < <https://www.facebook.com/groups/1291574484303652/> >, viitattu 20.3.2019; ks. myös HS Nyt).

LÄHTEET

- ALLARDT, E. 1983: *Sosiologia I*. Porvoo: WSOY.
- CAMERON, D. 1995: *Verbal hygiene*. London: Routledge.
- FAIRCLOUGH, N. 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- GARRETT, P. 2010: *Attitudes to language. Key topics in sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAAKANA, M. – MÄNTYNEN, A. 2002: Rakas ärsyttävä äidinkieli. Kielestä kysyminen ja tunteet radion kieliohjelmissa. – I. Herlin, J. Kalliokoski, L. Kotilainen ja T. Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 287–311. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HALONEN, M. 2012: Rikkinäisiä ja likaisia. Kieli-ideologiset prosessit kielentutkimuksen diskursseissa. *Virittäjä* 3/2012 s. 443–462.
- HIIDENMAA, P. 2003: *Suomen kieli – who cares?* Keuruu: Otava.
- HS NYT = Mies perusti terrorismia ja suvakkeja vastustavan kansanliikkeen, päätyi vahingossa vastustamaan sukkiä – some täyttyi sukkakuvista. Helsingin sanomien Nyt-liitteen verkkoversio, 23.8.2017. Linkki juttuun: < <https://www.hs.fi/nyt/art-2000005337601.html> >. Viitattu 20.3.2019.
- IRVINE, J. T. & GAL, S. 2000: Language Ideology and Linguistic Differentiation. – P.V. Kroskrity (toim.), *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities* s. 35–84. Santa Fe: School of American Research Press.
- JOKINEN, A. – JUHILA, K. – SUONINEN, E. 2012: *Kategoriat, kulttuuri ja moraalit*. Tampere: Vastapaino.
- JUUSELA, K. – NISULA, K. (toim.) 2006: *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- KAKKURI-KNUUTTI, M. 1998: Retoriikka. Teoksessa Kakkuri-Knuutti M. (toim.), *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot* s. 233–272. Helsinki: Gaudeamus.

- KALAJA, P. 1999: Kieli ja asenteet. Teoksessa Sajavaara, K. & Piirainen-Marsh, A. (toim.), *Kielenoppimisen kysymyksiä* s. 45–72. Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- KALLIOKOSKI, J. (toim.) 1996: *Teksti ja ideologia. Kirjoituksia kielestä ja vallasta julkisessa kielenkäytössä*. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KALLIOKOSKI, J. – MÄNTYNEN, A. – NORDLUND, T. 2018: Suomentamisen ideologiat ja normit. – *Virittäjä* 4/2018 s. 477–492.
- KARLSSON, F. 1995: Normit, kielenkäyttö ja kieliopit. Teoksessa Rydman, J. (toim.), *Tutkimuksen etulinjassa*. Tieteen päivät 1995 s. 161–172. Porvoo: WSOY.
- KARVINEN, K. 2014: Affektiivisuutta voi joskus olla vaikea määritellä. Artikkelit Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivuilla. Linkki: < [https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/hyvaa_virkakielta/hyvaa_virkakielta_-_palstan_arkisto_\(2002_2014\)/affektiivisuutta_voi_joskus_olla_vaikea_maaritella](https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/hyvaa_virkakielta/hyvaa_virkakielta_-_palstan_arkisto_(2002_2014)/affektiivisuutta_voi_joskus_olla_vaikea_maaritella) >. Viitattu 3.3.2019.
- KEISU, K. 2014: *Miten muutoksesta puhutaan. Analyysi kielen muutoksen kielellistämisestä ja argumentoinnista suomi24.fi- ja basso.fi-verkkosivustojen keskusteluissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- KIELI JA SEN KIELIOPIT = Opetusministeriö 1994: *Kieli ja sen kieliopit. Opetuksen suuntaviivoja*. Helsinki 1994.
- KIELITOIMISTON OHJEPANKKI = Kielitoimiston ohjepankki, Kotimaisten kielten keskus. Linkki: < <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi> >.
- KIVIOJA, K. 2016: Nyt bongataan kummallista kielenkäyttöä – Kielitoimisto käynnisti seurantatalkoot. Ylen verkkouutiset, 21.3.2016. Linkki uutiseen: < <https://yle.fi/uutiset/3-8752619> >. Viitattu 25.10.2018.
- KLEMETTINEN, R. 2015: Paljon melua kuplasta. – *Kielikello* 2/2015. Linkki: < <https://www.kielikello.fi/-/paljon-melua-kuplasta> >.

- KOISTINEN, E. 2018: *Ärsyttävyyden kieli-ideologisuus – purismi ja standardi-ideologia ärsyttävien sanojen ja sanontojen taustalla*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto.
- KORHONEN, R. 2016: Pohdintaa ja paheksuntaa – yleiskielen seurantatalkoiden havaintoja. – *Kielikello* 2/2016. Linkki: < <https://www.kielikello.fi/-/pohdintaa-ja-paheksuntaa-yleiskielen-seurantatalkoiden-havaintoja> >.
- 2017: Havaintoja kielenkäytön kilpakentiltä. – *Kielikello* 4/2017. Linkki: < <https://www.kielikello.fi/-/havaintoja-kielenkayton-kilpakentilta> >.
- KOTUS.FI = Kotimaisten kielten keskuksen verkkosivut. Linkki: < <https://www.kotus.fi/> >.
- LABOV, W. 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington DC: Center for Applied Linguistics.
- LEHTONEN, H. 2004: *Maahanmuuttajataustaisten helsinkiläisnuorten puheen variaatio ja monikielisyys*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2006: Morfologinen variaatio maahanmuuttajataustaisten helsinkiläisnuorten puheessa. – Juusela, K. – Nisula, K. (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsingin yliopisto, suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos, s. 255–274.
- LEINO, P. 1989: Kirjakieli – puutarha vai kansallispuisto? – *Virittäjä* 4/1989 s. 554–571.
- LEINONEN, J. 2005: Huono kieli ärsyttää. Opiskelijoiden ja toimistotyöntekijöiden käsityksiä kielenhuollosta. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- MIELIKÄINEN, A. – PALANDER, M. 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MILROY, J. & MILROY L. 1991: *Authority in language. Investigating language prescription and standardisation*. Second edition. London: Routledge.
- MÄNTYNEN, A. 1996: Miten normeista puhutaan? – Näkökulma ja normien rajat. *Virittäjä* 4/1996 s. 504–519.

- 2003a: *Miten kielestä kerrotaan? Kielijuttujen retoriikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 926. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2003b: Mistä puhumme, kun puhumme kielestä? – *Virittäjä* 3/2003 s. 386–392.
- MÄNTYNEEN, A. – HALONEN, M. – PIETIKÄINEN, S. – SOLIN, A. 2012: Kieli-ideologioiden teoriaa ja käytäntöä. – *Virittäjä* 3/2012 s. 325–348.
- NIEDZIELSKI, N. – PRESTON, D. 2000: *Folk linguistics*. Berlin: De Gruyter, Inc.
- NIEMELÄ, H. 2016: *Oululaisopiskelijoiden asenteet maahanmuuttajien puhumaa suomea kohtaan*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto.
- NUPPONEN, A. 2011: *”Savon murre” savolaiskorvin. Kansa murteen havainnoijana*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- ORJALA, A. 2016: ”Kummalliset” kielenpiirteet kiinnostavat yhä – Kielitoimisto saanut satoja havaintoja. Ylen verkkouutiset, 4.9.2016. Linkki uutiseen: < <https://yle.fi/uutiset/3-9132592> >. Viitattu 25.10.2018.
- PALANDER, M. 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 1/2001 s. 147–151.
- PAUNONEN, H. 1996: Suomen kielen ohjailun myytit ja stereotypiat. – *Virittäjä* 4/1996 s. 544–555.
- PIETIKÄINEN S. – MÄNTYNEEN, A. 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- POLSO, A. 2018: *Markkina rauhoittui, koska mummo. Eniten kommentteja keränneet kielenpiirteet ja niiden affektisuus Kotuksen yleiskielen seurantalkoissa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.
- PRESTON, D. 1989: *Perceptual Dialectology: Nonlinguistics’ Views of Areal Linguistics*. Topics in sociolinguistics 7. Berlin: De Gruyter, Inc.
- RINTALA, P. 1992: Suomen kirjakielen normeista. – *Sananjalka* 34 s. 47–68.
- 1998: Kielikäsitys ja kielenohjailu. – *Sananjalka* 40 s. 47–64.

- SAVINIEMI, M. 2003: *Hävettää aamulla nähdä lehdessä hirveää kieltä. Kyselytutkimus paikallislehtien henkilökunnan kielenhuoltotiedoista ja -asenteista*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- 2015: *On noloa, jos ammattilaiset tekevät tökeröitä kielioppivirheitä. Toimitushenkilökunnan kielenhuoltotiedot, -käytännöt ja -diskurssit*. Oulu: Oulun yliopisto.
- SILVERSTEIN, M. 1979: Language structure and linguistic ideology. – P. R. Cline, W. F. Hanks & C. L. Hofbauer (toim.), *The elements. A parasection on linguistic units and levels* s. 193–247. Chicago: Chicago Linguistic Society.
- SORJONEN, M. – ROUHIKOSKI, A. – LEHTONEN H. (toim.) 2015a: *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2015b: Helsinki, kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit liikkeessä. Teoksessa Sorjonen M., Rouhikoski A. – Lehtonen H. toim., *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 9–31. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SURKKA, S. 2016: *Tyylikästä lässytystä. Homoseksuaali mies kielellisenä stereotyyppinä ja identiteettinä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugri-laisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos
- TIETEEN TERMIPANKKI = Tieteen termipankki 2019. Linkki: < <http://tieteentermipankki.fi/wiki/Termipankki:Etusivu> >.
- TUKIAINEN, J. 2018: Tervetuloa @yläopistoon! Kotus-blogi 6.8.2018. Linkki: < https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/satunnaisesti_kirjoittava_kotuslainen/tervetuloa_ylaopistoon!.28403.blog >. Viitattu 20.3.2019.
- TURTIAINEN, P. – KAUPPINEN, T. 2004: Helsingiläisnuorten käsityksiä hyvinvoinnista ja syrjäytymisestä – alueellisuuden näkökulmasta. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisoasiain neuvottelukunta & Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Stakes, s. 117-131 (Nuorten elinolot -vuosikirja; nro IV).
- VAATTOVAARA, J. 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- VAATTOVAARA, J. – HALONEN, M. 2015: Missä on ässä? ”Stadilaisen s:n” helsinkiläisyydestä. Teoksessa Sorjonen M. – Rouhikoski R. – Lehtonen H. (toim.), *Helsingissä puhuttavat suomet. Kielen indeksisyys ja sosiaaliset identiteetit* s. 40–83. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VAATTOVAARA, J. – SOININEN-STOJANOV, H. 2006: Pääkaupunkiseudulla kasvaneiden kotiseuturajaukset ja kielelliset asenteet. Teoksessa Juusela, K. – Nisula, K. (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 223–254. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- VISK = A. Hakulinen – M. Vilkuna – R. Korhonen – V. Koivisto – T. Heinonen – I. Alho 2004: Iso suomen kielioppi. SKS, Helsinki. Verkko-versio. Linkki: < <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7 >.

LIITE 1: Kielitoimiston yleiskielen seurantatalkoiden osallistumislomake

Osallistu yleiskielen seurantatalkoisiin

Tällä lomakkeella voit välittää Kielitoimistoon kielihavaintojasi. Ne ovat hyödyksi yleiskielen (eli kirjakielen) ja muun kielenkäytön seurannassa.

Tähdellä (*) merkityt kentät ovat pakollisia.

Oma nimi

Sähköposti

Kielenpiirre, sanontatapa tms. lauseyhteydessään. Merkitse tarkoittamasi piirre lainausmerkeillä. Esimerkiksi: Jos pidit sarjan aloituksesta, pidät jatkostakin, mutta "erillä tavalla". *

Lähde (kuten lehden, ohjelman, sivuston nimi tai osoite, mahdollisesti päiväys) *

Kommentteja (kielenpiirteestä, ilmauksen esittäjän iästä tms.)

Vahvistan hyväksyväni palvelun tietosuojakäytännön *

Hyväksyn tietosuojakäytännön

LIITE 2: Kielitoimiston yleiskielen seurantatalkoiden esittelyteksti

Yleiskielen seuranta

Sanakirjojen, kielioppien ja kielioppaiden tekeminen ja päivittäminen edellyttää sitä, että seurataan aktiivisesti kielenkäytön – siis sanaston ja rakenteiden – kehitystä.

Kielitoimistossa seurataan etenkin sitä, miten kieltä käytetään yleiskielisiksi (eli kirjakielisiksi) tarkoitetuissa teksteissä, esimerkiksi uutisissa, aikakauslehdissä, tietoteksteissä ja asiakirjoissa. Koska monet lehtienkin palstoilla yleistyvät piirteet näkyvät ensin vapaammassa kielenkäytössä, tarkkaillaan myös sitä, miten kieltä käytetään mm. sosiaalisen median palveluissa, kuten erilaisilla keskustelufoorumeilla.

Kutsumme myös kaikkia kielenkäyttäjiä osallistumaan kielenpiirteiden seurantaan.

Osallistu sinäkin kielenkäytön seurantaan!

Lähetä meille havaintosi, jos jokin kielenpiirre yleiskieliseksi tarkoitettussa yhteydessä on kiinnittänyt huomiotasi. Käy ilmoittamassa näkemäsi tai kuulemasi piirre lomakkeelle *Osallistu yleiskielen seurantatalkoisiin*. Kyseessä voi olla jonkin yksittäisen sanan tai rakenteen uusi, erikoinen tai hämmentävä käyttö, kuten *hän teki sen erillä tavalla* ja *mitä* kävi ilmausten *hän teki sen eri tavalla* ja *miten/kuinka* kävi sijasta.

Havainto voi koskea myös mitä hyvänsä piirrettä, joka havainnon tekijän mielestä on yleiskielen suositusten vastainen ja toistuu usein asiatyylisessä tekstissä, vaikka sitä ei pitäisikään uutena tai erikoisena.

Kyseessä saattaa olla esimerkiksi omistusliitteen puuttuminen (*heidän ongelma, hänen lähde*tyä ilmausten *heidän ongelmansa, hänen lähde*tyään sijasta) tai verbin yksikkömuoto monikon sijasta (kuten sana *eikä* lauseessa *He eivät anna tilanteen häiritä suunnitelmiaan eikä suhdettaan* muodon *eivätkä* sijasta). Havainnon yllättävyys perustuu siis siihen, että piirre esiintyy tekstissä, johon se ei esimerkiksi muutoin asiallisen teksti- ja tyyli-lajin takia tunnu sopivan.

Mitä hyötyä talkoista?

Yleisön havainnot auttavat Kielitoimistoa kielenkäytön seurannassa ja yleiskieltä koskevien ohjeiden päivittämisessä.

Aika ajoin esitämme verkkosivuillamme koosteen tuoreista havainnoista. Kerromme myös mahdollisuuksien mukaan, mihin laajempaan kielen ilmiöön havaitut piirteet liittyvät.

Havaintokoosteet ovat vapaasti hyödynnettävissä. Niistä esimerkiksi suomen kielen opiskelijat voivat saada ideoita oppinäytetöihinsä.

(Lähde: Kotus.fi, 25.10.2018. Linkki: < https://www.kotus.fi/kielitieto/kielenhuolto_kielitoimistossa/yleiskieli/yleiskielen_seuranta >)